

ปฏิจจสมุปบาท ตอนที่ ๑

บรรยายวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๕๔

ขอนอบน้อมต่อพระรัตนตรัย

สวัสดีครับท่านผู้สนใจในธรรมทุกท่าน

วันนี้ บรรยายสาระธรรมจากพระสูตรต้นตปิฎก ครั้งที่ ๔๑ ชื่อหัวข้อว่า “ปฏิจจสมุปบาท ตอนที่ ๑” วันนี้เริ่มหัวข้อใหม่ ในคราวที่แล้ว ได้บรรยายอริยสัจ ๔ ผ่านไปสองเดือนแล้ว บรรยายหัวข้อใหม่ ซึ่งเป็นหัวข้อที่ค่อนข้างยากเหมือนกัน ฉะนั้น ผมพูดแบบยากๆ ท่านทั้งหลายก็ฟังแบบยากๆ ไปก็แล้วกัน เข้าใจมากหรือเข้าใจน้อยก็ไม่เป็นไร เพราะว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องยาก อย่างที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเอาไว้ ถ้าท่านใดเข้าใจบ้างแล้ว ก็จะได้นำไปศึกษาต่อไป เริ่มต้น ดูความหมายและหลักปฏิจจสมุปบาทเสียก่อน

๑. หลักปฏิจจสมุปบาท

คำว่า ปฏิจจสมุปบาท นี้ แปลว่า สภาวะต่างๆ ล้วนอาศัยกันและกันเกิดขึ้น คือ ความที่ธรรมทั้งหลายนั้น อิงอาศัยกันและกัน มีเหตุปัจจัยพร้อมจึงเกิดขึ้น ไม่ใช่สิ่งที่อยู่ได้เดี่ยวๆ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาลอยๆ เป็นสิ่งที่อิงอาศัยกัน จึงเกิดได้ จึงอยู่ได้ แล้วจึงดับได้ ล้วนต้องอิงอาศัยกันเกิด อิงอาศัยกันตั้งอยู่ และอิงอาศัยกันดับไป

๑.๑ หลักการทั่วไป

โดยมีหลักทั่วไป ในคัมภีร์สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ๑๖/๒๑ ทสพลสูตร บาลีนี้ ท่านทั้งหลายอาจจะเคยได้ยินบ่อยๆ ควรจะจำให้ได้ เรียนเรื่องปฏิจจสมุปบาทแล้ว จำได้ไม่มาก จำได้แค่ ๔ บรรทัดนี้ ก็ถือว่าเก่งแล้ว จำไว้แล้วก็ให้ทำความเข้าใจ สามารถนำไปใช้ได้ ในบาลีมีว่า

อิมสมึ สติ อิทํ โหติ

อิมสุสุปปาทา อิทํ อุปฺปชฺชติ

อิมสุมี อสติ อิทํ น โหติ

อิมสุส นิโรธา อิทํ นิรุชฺชติ

อิมสุมี สติ เมื่อสิ่งนี้มี

อิทํ โหติ สิ่งนี้จึงมี

อิมสุสุปปาธา เพราะความเกิดขึ้นของสิ่งนี้

อิทํ ออุปฺปชฺชติ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น

อิมสุมี อสติ เมื่อสิ่งนี้ไม่มี

อิทํ น โหติ สิ่งนี้จึงไม่มี

อิมสุส นิโรธา เพราะความดับไปของสิ่งนี้

อิทํ นิรุชฺชติ สิ่งนี้จึงดับไป

เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี

เพราะความเกิดขึ้นของสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น

เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี

เพราะความดับไปของสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับไป

คำบาลีสองบรรทัดว่า

อิมสุมี สติ เมื่อสิ่งนี้มี

อิทํ โหติ สิ่งนี้จึงมี

อิมสุสุปปาธา เพราะความเกิดขึ้นของสิ่งนี้

อิทํ ออุปฺปชฺชติ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น

เป็นบาลีที่แสดง ฝ่ายเกิด, ฝ่ายมี เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี หมายความว่า ที่สภาวะนั้นๆ มันมีขึ้นมาได้นั้น ไม่ได้มีอย่างลอยๆ เดี่ยวๆ มีเพราะมีสิ่งอื่นอยู่ เหมือนกับเราที่นั่งอยู่นี้ ที่มีเราอยู่ เป็นคนนั้นคนนี้ได้ ก็เพราะมีคนอื่นอยู่ จึงมีเราอยู่ มีเราเป็นเจ้านาย ก็เพราะมีลูกน้องอยู่ มี

เราเป็นสามี ก็เพราะมีภรรยาอยู่ จะมาบอกว่า เป็นสามี แต่ไม่มีภรรยา อย่างนี้มันไม่ได้ ต้องมี สิ่งอื่นอิงอาศัย ที่มีอันใดอันหนึ่งขึ้นมาได้ ก็เพราะอีกอันหนึ่งมันมีอยู่ จึงว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึง มี เมื่ออันนี้มี อันนี้จึงมี

ที่นี้ ที่มันมีนั้น มันไม่ได้มีแบบเป็นตัวเป็นตน หรือเป็นของเที่ยงแท้ถาวรมั่นคง มีเพราะ มันเกิด และก็ไม่ได้เกิดมาลอยๆ เพราะความเกิดขึ้นของอันอื่น จึงเกิดอันนี้ขึ้นได้ ท่านจึงว่า เพราะความเกิดขึ้นของสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น นี้ฝ่ายมี ฝ่ายเกิดขึ้น หมายความว่า ที่มีสิ่งใดสิ่ง หนึ่งขึ้นมาได้ ก็เพราะว่ามีสิ่งอื่นเป็นของเปรียบเทียบอยู่ และที่ว่ามีๆ นี้ ก็ไม่ได้มีแบบเที่ยงแท้ ถาวร เป็นตัวเป็นตนค้างอยู่อะไร **มีเพราะเกิด และไม่ได้เกิดมาลอยๆ ด้วย เพราะอันอื่น เกิด มันจึงเกิด** นี่เป็นฝ่ายเกิดนะ ถ้าท่านฟังเข้าใจเท่านั้น ก็บรรลุแล้ว ถ้าเข้าใจจริงๆ แบบนี้ จะสามารถละความเห็นผิดได้ คนเราโดยส่วนใหญ่ ยังไม่เข้าใจ คิดว่ามีจริงๆ มีอะไรที่มันคง ถาวรอันใดอันหนึ่ง รู้สึกว่าเป็นตัวเป็นตน เป็นของเที่ยงแท้อยู่

แท้ที่จริง ที่รู้สึกว่ามีนั้นมันขึ้นมาก ก็เพราะไปเปรียบเทียบกับอันอื่น เมื่ออันนี้มี อันนี้ จึงมี ที่ว่าอันนี้มี แสดงว่ามีอีกอันหนึ่งให้เปรียบเทียบ เหมือนกับบอกว่าดีมีเหม ดีมีเมื่อมีชั่ว อยู่ ชั่วมันมี ดีมันจึงมีขึ้น ถ้าท่านบอกว่า เอาละ.. ฉันจะเอาดี ก็แสดงว่าเอาชั่วเอาไว้ด้วย เพราะว่าเมื่อดีมันมี ชั่วก็มี ที่ดีมันมีขึ้นมาได้ เพราะว่ามันมีชั่วอยู่นั่นเอง ถ้าพูดง่ายๆ ก็เหมือนกับว่า เหยี่ยมมันมีสองด้าน มีหัวกับก้อย ท่านจะบอกว่าเอาเหยี่ยมไว้ ก็แสดงว่าท่านเอาทั้ง หัวทั้งก้อยเอาไว้ด้วย ถ้าจะเอาถูกก็แสดงว่าเอาผิดมาด้วย เหมือนกับว่าเอาเกิดก็เอาตายมา ด้วย เอาสวรรค์ก็เอานรกมาด้วย

ที่นี้ ถ้าเข้าใจทั้งหมดนี้แล้วว่าเป็นของไร้ตัวตน มีเพราะเกิดขึ้น และเกิดเพราะมีเหตุ ความเข้าใจผิดก็จะหมดไป สามารถอยู่เหนือสิ่งเหล่านั้นได้ นี้ฝ่ายมี ฉะนั้น เมื่อกล่าวถึงสิ่งใด สิ่งหนึ่งว่า **มันมี มันก็ไม่ได้มีจริงจัง หรือว่าเป็นของมันคงถาวรอะไร** ที่มันมีขึ้นมาได้ ก็ เพราะว่ามันมี อันนี้มันจึงมีขึ้น มีเมื่อมันเกิด และไม่ได้เกิดมาลอยๆ ท่านจึงว่า อิมสสุปปาธา เพราะความเกิดขึ้นของสิ่งนี้ อิทั อุปปชชติ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น อันนี้ฝ่ายเกิด หรือฝ่ายมี

ต่อไป ฝ่ายไม่เกิด, ฝ่ายไม่มี ฝ่ายดับสนิท หรือหมดไป บาลีและแปลว่า

อิมสมิ อสติ เมื่อสิ่งนี้ไม่มี

อิทั น โหติ สิ่งนี้จึงไม่มี

อิมสสุ นิโรธา เพราะความดับไปของสิ่งนี้

อิทั นิรุชฌติ สิ่งนี้จึงดับไป

คำว่า **ไม่มี** ไม่ใช่หมายความว่า ไม่มีแบบโล่งใจ ไม่มีอะไรเลย ที่มันไม่มี ก็เพราะว่าไม่มีตัวเปรียบเทียบ ไม่มีเหตุ ไม่มีเงื่อนไข ก็เลยไม่มีขึ้นมา ฉะนั้น ถ้าอยากให้มีอะไรขึ้นมา ต้องหาตัวเปรียบเทียบมา อยากจะรู้ว่าตัวเองสวยหรือไม่สวย ก็ต้องดูตัวเปรียบเทียบ คือคนข้างๆ เพราะถ้าไม่มีคนข้างๆ หรือไม่มีตัวเปรียบเทียบ จะมีอันใดอันหนึ่งขึ้นมาไม่ได้ เมื่ออันนี้ไม่มี อันนี้มันก็ไม่มี

สิ่งต่างๆ ในโลก มันก็เป็นอย่างที่มีมันเป็น มันจะมี จะเป็นอย่างไรอย่างหนึ่งขึ้น ก็อยู่ที่การเปรียบเทียบของเราทั้งหลาย มีสูง มีต่ำ มีดำ มีขาว มีถูก มีผิด อะไรมากมาย โดยแท้จริงแล้ว ถ้าอันอื่นไม่มี อันนั้นมันก็ไม่มี เช่น ถ้าดำไม่มี สูงมันก็ไม่ไปด้วย ถ้าผิดไม่มี ถูกมันก็ไม่ไปด้วย ถ้าดีไม่มี ชั่วมันก็ไม่ไปด้วย เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี

ที่ว่าไม่มีนั้น ไม่ใช่หมายความว่า ไม่มีอะไรเลย แต่หมายความว่า เพราะอันนี้มันดับไป เหตุปัจจัยมันดับไป เหตุหมดไป **ไม่มีเหตุ มันจึงไม่เกิด ดับสนิทไป** นี้ก็เป็นฝ่ายดับ หรือฝ่ายไม่มี ถ้าเข้าใจหลักการทั่วไปอันนี้แล้ว ก็สามารถเข้าใจหลักธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งหมด **หลักธรรมในพระพุทธศาสนา ท่านแสดงเป็นแบบกลางๆ คือ ไม่เข้าไปข้างมี หรือว่าข้างไม่มี** จะมีก็ได้ เมื่ออันนี้มันมี อันนี้มันจึงมี เพราะความเกิดขึ้นของสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น จะว่าไม่มีก็ได้ เมื่ออันนี้ไม่มี อันนี้ก็ไม่มี เพราะความดับไปของสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับไป จึงไม่เกี่ยวกับมีหรือไม่มี ไม่เกี่ยวกับถูกหรือผิด

ส่วนเราทั้งหลายนั้นไม่รู้เรื่องอย่างนี้ จะปฏิบัติธรรมหรือจะเรียนอะไรต่างๆ ก็จะเรียนเอาถูก พอเรียนเอาถูก ผิดมันก็ตามมาด้วย มันจึงผิดๆ ถูกๆ อยู่เรื่อย แต่เรื่องเหนือผิดเหนือถูก ไม่ยอมเรียนกัน จะเรียนเอาความสุข ทุกข์ก็ตามมาเรื่อย ส่วนเหนือสุขเหนือทุกข์ไม่เคยเรียนสักที ก็เลยงงไปงงมา ชาวโลกจึงฟังเรื่องนี้ยากมาก ฉะนั้น ผมก็เป็นชาวโลกมาพูดให้คนชาวโลกฟัง เรื่องนี้จึงเป็นเรื่องยาก ฟังแล้วเหมือนเข้าใจ แต่บางทีก็เหมือนไม่เข้าใจ กลับไปกลับมาอยู่อย่างนั้นนั่นแหละ ที่เป็นเช่นนั้น เพราะเราต้องการจะเอาแต่เข้าใจ พอจะเอาเข้าใจ ความไม่เข้าใจมันตามมา บางท่านถึง เอ..อาจารย์ ถ้าดิฉันไม่อยากเข้าใจ ดิฉันจะมาฟังอาจารย์ทำไม ละ นี่เขาว่าอย่างนี้ เลยวนไปวนมาอยู่อย่างนี้แหละ ถ้าไม่อยากจะมีความสุข ไม่อยากพ้นทุกข์แล้ว จะมาปฏิบัติทำไมละ ก็ว่าอย่างนี้ กลับไปกลับมาอยู่อย่างนี้ ก็ไม่เป็นไร ค่อยๆ ฟังไป ศึกษาไป ปฏิบัติไป จนกว่าจะเข้าใจอันนี้นะ นี่แหละเป็นหลักการทั่วไป หลักการทั่วไปของปัจจุสมุขบาท สามารถอธิบายได้ทุกเรื่อง

อิสมฺมึ สติ อิทั โหติ เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี

อิสมฺสุปฺปาธา อิทั อฺบุปฺชติ เพราะความเกิดขึ้นของสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น

อิมสุมี อสติ อิทั น โหติ เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี

อิมสุส นิโรธา อิทั นิรุชฺชติ เพราะความดับไปของสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับไป

หลักการทั่วไป อธิบายได้ทุกเรื่อง ตั้งแต่เรื่องโลกภายใน ในกายและใจ จนกระทั่งเรื่องภายนอก สิ่งที่พระพุทธองค์ทรงรู้นั้นมีมาก พระองค์ไม่ต้องการให้เรารู้มาก เพราะว่า แค่น้อยๆ ก็จะพียงตายอยู่แล้ว วิบัติลสาไปมาก ถ้าไปรู้เยอะ ก็พียงหนักขึ้นไปอีก พระองค์จำกัดวงเข้ามา ให้รู้เฉพาะเท่าที่จำเป็น สิ่งที่พระองค์ตรัสรู้มีเยอะแยะมากมาย สิ่งที่ทรงนำมาสั่งสอน ก็สอนเฉพาะเรื่องทุกข์กับความพ้นไปแห่งทุกข์

หลักการทั่วไปนี้ ใช้ได้ทุกเรื่อง ใช้กับเรื่องอะไรก็ได้ ที่เราเรียนมาทุกวิชาทางโลก ก็อยู่ในกฎนี้หมด เหมือนกับแสงสว่างไฟฟ้าจะมีได้ ก็เพราะอันนี้ๆ มันมี อันนี้มันจึงมี แล้วก็ไล่เหตุปัจจัยไปเรื่อย ทุกสิ่งก็จะเกี่ยวข้องกันไปหมด การที่ท่านหายใจเข้า หายใจออกแต่ละครั้ง มันก็มีผลต่อสิ่งต่างๆ เต็มไปหมดแหละ อันนี้ถ้าพูดแบบลึกซึ้งหน่อย หรือพูดตามหลักการทั่วไป เราเดินไป เดินมา ก็มีผลต่อคนอื่นเยอะแยะ เรามา นั่งอยู่นี้ ก็มีผลทำให้โลกร้อนขึ้น บางท่านบอก เอ..เกี่ยวยังไง เกี่ยวสิ เพราะท่านเกิดขึ้นมา โลกมันก็เลยร้อน ถ้าท่านไม่เกิดขึ้นมา โลกมันจะร้อนมั๊ย อาจจะร้อนกว่านี้ก็ได้ หรือเย็นกว่านี้ **ไม่แน่** อยู่ภายใต้ความไม่แน่นอนนอน แต่ในเมื่อมีท่านเกิดขึ้นมาแล้ว ท่านก็เป็นเหตุเป็นปัจจัย มีความเกี่ยวข้องกับทุกๆ เรื่อง

ฉะนั้น ในโลกมันจึงเป็นเครือข่ายโยงใยกันไป ไม่มีการแยกขาดจากกัน โดยหลักการทั่วไปของปฏิจจสมุปบาท ถ้าจะยกมาสักเรื่องก็ได้ แต่ยกมาแล้ว ท่านก็อย่าไปคิดมาก เดี่ยวจะพียงเอา เพราะเรื่องมากมายเหล่านี้ พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงเน้นนะ เน้นเฉพาะเรื่องทุกข์กับความพ้นทุกข์ แต่จะยกตัวอย่างให้ท่านฟังว่า หลักการทั่วไปนี้อธิบายได้ทุกเรื่อง แล้วก็แสดงให้เห็นว่าทุกสิ่งนั้นล้วนเกี่ยวพันกันอย่างไรบ้าง

เช่น สมมติว่า ท่านกินข้าวเม็ดหนึ่ง ทีนี้ ข้าวนี้มันเกี่ยวข้องกับอะไรบ้าง ก่อนจะเป็นข้าว ในจานนี้ มันเป็นอะไรมา มันก็เป็นข้าวเปลือกมา ก่อนจะเป็นข้าวเปลือก มันเป็นอะไรมา มันอยู่บนต้นข้าว มันก็มีเหตุเป็นปัจจัยเยอะแยะ ตอนเป็นต้นข้าว อาศัยอะไรบ้าง อาศัยดิน อาศัยปุ๋ย อาศัยน้ำ อาศัยแสงแดด อาศัยฝน อาศัยนก อาศัยแมลง อาศัยออกซิเจน จนเติบโตมา การที่เติบโตได้ ก็มาจากต้นเล็กๆ มา อาศัยอะไรบ้าง อาศัยน้ำ อาศัยปุ๋ย อาศัยดิน อาศัยดวงอาทิตย์ อาศัยดวงจันทร์ อาศัยนั้น อาศัยนี้ ฉะนั้น ถ้าท่านกินข้าวเม็ดหนึ่ง ก็แสดงว่า กินดินเข้ามาด้วย กินแสงแดดเข้ามาด้วย กินดวงจันทร์เข้ามาด้วย กินแมลงปอเข้าไปด้วย กิน

อะไรๆ ต่ออะไรเข้ามาด้วย เป็นเหตุปัจจัยกันหมด อย่างนี้พอมองออกมั้ยครับ ดังนั้น ก็อย่าไปมองออกมาก ถ้ามองมากก็อย่างนี้แหละ เพราะมันเกี่ยวกันหมดเลย เชื่อมโยงกันไปทุกหัวระแหง ไม่มีการแยกขาดออกไปจากกัน

ดังนั้น การที่เราพยายามแยกตัวเองให้ขาดจากคนอื่น มีคนนั้น มีคนนี้ มีของของคนนั้น มีของคนนี้ เป็นระดับ เป็นชนชั้นกัน จึงเป็นความเข้าใจผิดเท่านั้น ในหลักของปฏิจจสมุปบาท แล้วไม่มีอย่างนั้น ที่มีเราขึ้นมา ก็เพราะมีเขา ที่มีเราสูงกว่า ก็เพราะมีเขาเตี้ยกว่า ที่มีเราเป็นคนดี เพราะมีเขาชั่ว มันเป็นอย่างนี้ ถ้าทำารู้สึกว่าตัวเองดีกว่าคนอื่น ก็แสดงว่าทำนุชั่วกว่าคนอื่น อ้าว..ทำไมเป็นอย่างนั้น ก็มันเปรียบเทียบกัน เคยรู้สึกที่ดีกว่าชาวบ้านมั้ย ยังรู้สึกอยู่หรือ ตายแล้ว ชั่วกว่าชาวบ้านเขาแล้ว นี่มันเป็นอย่างนี้ มันอิงอาศัยกันหมดเลย ทุกเรื่องเป็นอย่างนี้หมด

อย่างเช่นว่า แสงไฟ นี้ เรามองอาศัยแสงไฟ จึงได้มองเห็นหน้ากัน ไล่ไปไล่มา สักหน่อยท่านก็จะเจอเขื่อนแล้ว พอเจอเขื่อนก็มีปลาตัวนั้น ปลาตัวนี้ กุ้ง หอย ปู ก้อนหิน ก้อนดิน ปะการัง ก็อยู่ในน้ำนั้นแหละ กุ้ง หอย ปู ปลา ก็ยังเกี่ยวข้องกับแสงไฟได้ เป็นผู้สร้างแสงไฟให้เราได้ เพราะมันอยู่ในน้ำ น้ำนั้นก็ถูกปล่อยให้ไหลใช้มั้ย ปั่นเป็นกระแสไฟขึ้นมา มีน้ำ มีภูเขา มีปลา มีอะไรต่างๆ นี่มันเกี่ยวข้องกันหมดอย่างนี้ แต่พวกเราพอไม่เข้าใจ มันก็จะยึดติดเข้ามาเป็นอันๆ เป็นอย่างๆ แล้วก็แยกตัวเองออกมาจากคนอื่น โดยหลักการทั่วไปของปฏิจจสมุปบาทแล้ว จะเห็นว่า **ทั้งโลกนั้นไม่มีอะไรที่แยกขาดจากกัน เป็นของอิงอาศัยกัน ดีก็อาศัยชั่ว มันเป็นอย่างนี้ จึงเป็นโลกได้**

บางคนเกิดมาในโลกแล้วไม่เข้าใจ เขาจะทำให้โลกไม่เป็นโลก คือว่าเกิดมาแล้ว คิดว่า จะทำให้โลกดีหมด อย่างนี้ได้มั้ย อย่างนี้ไม่รู้เรื่อง ในโลกนี้มีคนดีบ้าง มีคนไม่ดีบ้าง ถูกมั้ย เกิดมาแล้ว เขาพยายามจะทำให้ทุกคนเป็นคนดี บางคนบอกว่าทำได้ก็ดี ลองทำดูสิ เค้าพยายามทำมาตั้งนานแล้ว ตั้งแต่ท่านไม่เกิดมา ก็มีคนดีบ้าง คนไม่ดีบ้าง ท่านเกิดมาคนหนึ่งใหญ่โตอะไรหนักหนา จึงจะไปเปลี่ยนแปลงคนอื่นได้ มันยอมเป็นไปไม่ได้ เพราะว่าโลกมันได้เท่านี้ คือมันเป็นของอิงอาศัยกัน ต้องมีดีและชั่วติดกันไว้ เพื่อให้มันเป็นโลก ต้องมีข้างขึ้น มีข้างแรม มีเกิด มีดับ มีบุญ มีบาป เป็นของโลก อันนี้เรียกสมบัติของโลก มีเกิด มีตาย วนเวียนกันไปอย่างนี้ เป็นสมบัติของโลกเขา โลกมันก็ได้เท่านี้ เป็นของอิงอาศัย

เมื่อใดที่เข้าใจสิ่งต่างๆ เหล่านี้แล้วว่า อ้อ..มันเป็นธรรมดาเท่านี้ ก็แสดงว่าท่านเข้าใจปฏิจจสมุปบาทแล้ว เข้าใจตามหลักการทั่วไป หลักการทั่วไปนั้น มันกว้างขวางมาก อย่างที่ผม

ได้ยกตัวอย่างไปแล้ว ท่านก็จะเห็นว่ามันเกี่ยวข้อกันไปทุกเรื่อง ถ้าท่านจะไปนั่งพิจารณาทุกๆ เรื่องอย่างนั้น คงจะตายเสียเปล่า คงจะไม่ได้เห็นความจริงอะไร และอาจเป็นบ้าเสียก่อน พระพุทธองค์ทรงเน้นอีกเรื่องหนึ่ง คือเน้นแสดงเฉพาะเรื่องกระบวนการเกิดขึ้นของทุกข์และการดับสนิทไปของทุกข์ พระองค์จึงตรัสว่า **สิ่งที่พระองค์ตรัสรู้นั้นมีมาก แต่ที่นำมาแสดงนั้นเฉพาะเรื่องทุกข์กับความผันไปแห่งทุกข์** ฉะนั้น ในหลักการทั่วไปนี้ จึงแจกแจงออกมา เอาเฉพาะที่ประสงค์ ที่ต้องการ คือ หลักปัจจุสมุปบาท เวลาขยายความขึ้นมา ก็จะเป็นเรื่อง ความเกิดขึ้นของกองทุกข์ กับความดับสนิทไปของกองทุกข์ ซึ่งท่านก็จะได้ยินอยู่บ่อยๆ นี่เป็นแบบแจกแจงขยายความ สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงประสงค์

๑.๒ หลักแจกแจงขยายความ

ส่วนหนึ่งเป็นหลักทั่วไป หลักทั่วไปนี้อธิบายได้หมดทุกเรื่อง แต่ที่พระพุทธองค์ทรงประสงค์ และให้เราประพฤติปฏิบัติ ให้เอาเฉพาะเรื่องทุกข์กับความผันไปแห่งทุกข์ พอรู้เรื่องนี้แล้ว เรื่องอื่นไม่รู้ทั้งหมดก็ไม่ใช่ไร **เพราะผันทุกข์แล้วก็จบกัน** พอผันทุกข์แล้ว บันไฟฟ้าไม่เป็น เป็นอะไรมั๊ย ไม่เป็นไร ไม่มีปัญหาอะไร สร้างเครื่องบินไม่เป็นก็ไม่เป็นไร เพราะว่าผันทุกข์ไปแล้ว พันจากโลกไปแล้ว

พวกที่เข่าบันไฟฟ้าเป็นก็ดี หรือว่าพวกที่ไปนอกโลกเป็นก็ดี เขาก็ใช้หลักการนี้แหละ คือเมื่ออันนี้ๆ มันมี อันนี้มันจึงมีขึ้น ทำอันนี้ๆ ให้ถูกหลักการนี้ มันก็ได้อันนี้ขึ้น ทำอันนี้ๆ มีอันนี้ๆ อันนี้มันก็ไปได้ ทำให้เกิดมีหลักวิชาอะไรต่างๆ มากมาย อย่างนี้มันกว้างขวางมาก แต่ว่าที่พระพุทธองค์ทรงเน้น คือเรื่องทุกข์กับความผันไปแห่งทุกข์ ดังนั้น ที่ผมสอนก็จะเน้นเฉพาะเรื่องนี้ คือเรื่องทุกข์กับความผันไปแห่งทุกข์

ในแบบแจกแจงขยายความนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงว่า

อวิชาปจฺจยา ภิกฺขเว สงฺขารา

เพราะอวิชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี

สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ

เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี

วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ

เพราะวิญญูณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี

นามรูปปัจจัย สฬายตน

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี

สฬายตนปัจจัย ผัสสะ

เพราะสฬายตนเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี

ผัสสะปัจจัย เวทนา

เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

เวทนาปัจจัย ตณฺหา

เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตณฺหาจึงมี

ตณฺหาปัจจัย อุปาทาน

เพราะตณฺหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี

อุปาทานปัจจัย ภโว

เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี

ภพปัจจัย ชาติ

เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี

ชาติปัจจัย ชรามรรณํ โสภปริเทวทุกขโทมนสสุขายาสา สมภวนติ

เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรรณะ โสภะ ปะริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุบายาสะ จึงมี

เอวมตตสฺส เภวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมฺมทโย โหติ

ความเกิดขึ้นของกองทุกข์ล้วนๆ นี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้แล

อันนี้ แสดงกระบวนการเกิดขึ้นของกองทุกข์ล้วนๆ กองทุกข์เท่านั้น หรือกองทุกข์ย่อย
เปอร์เซ็นต์ **ไม่ได้**แสดงการเกิดขึ้นของสัตว์ ของบุคคล ของผู้หญิง ของผู้ชาย ของสัตว์
อบาย ของมนุษย์ ของเทวดา หรือของพรหมใดๆ ทั้งสิ้น แสดงความเกิดขึ้นของกอง
ทุกข์เท่านั้น ฉะนั้น ในหลักคำสอนชั้นสูงสุดของพระพุทธเจ้า พระองค์ไม่ทรงเน้นพูดถึงความ

สุขอะไร เน้นพูดถึงความเกิดขึ้นของกองทุกข์ และความดับสนิทไปของกองทุกข์ อันนี้เป็นภาษาลึกซึ้งที่สุด

ในแบบปฏิจจสมุปบาท ไม่มีเรื่องสุข แบบอริยสัจก็เหมือนกัน ภาษาของเหล่าพระอริยเจ้านี้ จะมีแต่เรื่องทุกข์กับความผันไปแห่งทุกข์เท่านั้น ส่วนพวกเราปุถุชนนี้ ส่วนใหญ่จะชอบพูดถึงความสุข ความมั่งคั่ง ความเจริญ ความร่ำรวยอะไรต่างๆ มันดูตื่นตาตื่นใจดี อย่างนี้ก็สนุกกันไปวันๆ ก็ไม่พ้นจากความตายไปได้ ที่พระองค์ทรงเน้นจริงๆ เน้นเฉพาะเรื่องนี้ แท้ที่จริง ยังมีเหตุปัจจัย หรือว่าความเป็นเหตุเป็นปัจจัย อิงอาศัยกันในแง่มุมอื่นอีกมากมาย แต่พระองค์ไม่ทรงแสดง ที่พระองค์ต้องการให้เรา รู้ คือ ความเกิดขึ้นของกองทุกข์ล้วนๆ นี้ มันเป็นอย่างนี้ ไม่ใช่ความเกิดขึ้นของตัวตน บุคคล ผู้หญิง ผู้ชาย หรือเป็นความเกิดขึ้นของตัวสัตว์วิเศษอะไร เป็นความเกิดขึ้นของกองทุกข์ กองทุกข์ล้วนๆ กองทุกข์ร้อยเปอร์เซ็นต์ ซึ่งมีเหตุมีปัจจัยเรียงลำดับกันมาจาก **อวิชชา** คือ ความไม่รู้อริยสัจ

อวิชชาคือความไม่รู้อริยสัจ เป็นเหตุต้นตอของกระบวนการนี้ แท้ที่จริง อวิชชานี้ก็ยังมีเหตุปัจจัยอีก ไม่มีตัวไม่มีตนเหมือนกัน ถ้าพูดถึงในการรณเวียนของกองทุกข์นี้ อะไรเป็นเหตุต้นเค้า หรืออะไรเป็นเหตุใหญ่ที่สุดของกระบวนการนี้ ต้องบอกว่าความไม่รู้อริยสัจ จะพูดเฉพาะกระบวนการนี้นะ ส่วนอันอื่นๆ ไม่เกี่ยวนะ ถ้าจะพูดเรื่องนี้ว่า ทำไมเราทั้งหลายจึงเกิดรณเวียน เป็นมนุษย์บ้าง เป็นเทวดาบ้าง เป็นพรหมบ้าง เกิดรณเวียน ทำไมไม่ยอมเบ็หนาย คลายกำหนดเสียที ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ถ้าจะพูดถึงสภาวะอะไรเป็นต้นตอของประเด็นนี้ ก็ต้องพูดว่าอวิชชา

คำว่า ต้นตอนี้ ไม่ได้หมายความว่า อวิชชาเป็นตัวตน เป็นผู้ยิ่งใหญ่ หรือว่าเป็นผู้สร้างผู้บันดาล ไม่ใช่อย่างนั้น พูดถึงกระบวนการเกิดขึ้นของกองทุกข์ พูดถึงเฉพาะตรงนี้เท่านั้น อวิชชาเป็นใหญ่ในการทำให้มีการรณเวียนไปไม่สิ้นสุด เหมือนกับเราพูดถึงกระบวนการอันหนึ่งขึ้นมา เช่น ใครเป็นใหญ่ที่สุดในการสร้างตึกนี้ เราก็ต้องไปหาเจ้าภาพใหญ่ที่สร้างตึกนี้ขึ้นมา ทีนี้ ในกระบวนการรณเวียนไปตามวัฏฏสงสาร ที่เวียนเกิด เวียนตาย ไม่สิ้นสุด ทำให้ไม่ยอมเบ็หนาย คลายกำหนดเสียที อะไรเป็นเจ้าภาพใหญ่ในเรื่องนี้ ก็ต้องบอกว่า อวิชชา คือ ความไม่รู้อริยสัจ ไม่รู้จักทุกข์ตามที่มันเป็นจริง ไม่รู้จักว่ามันเป็นทุกข์ นี้ก็ว่ามันเป็นสุข ไม่รู้เหตุให้เกิดทุกข์ ไม่รู้จักว่าความยินดี ความเพลิดเพลิน นั้นแหละเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ การที่เราไปพยายามหาความสุข มีสุขกับสิ่งนั้นสิ่งนี้ นั้นแหละเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ไม่รู้จักความดับสนิทของทุกข์ และไม่รู้จักหนทางให้ถึงความดับทุกข์ นี่คืออวิชชา

เมื่อมีวิชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมีขึ้นมาได้ สังขารคือเจตนาที่ปรุงแต่งสิ่งทั้งหลาย ทั้งกรรมดี ทั้งกรรมไม่ดี ที่ทำเอาไว้ บุญและบาป สิ่งเหล่านี้ ล้วนเป็นของไม่ใช่ตัวตน ทำไม่ สิ่งเหล่านี้ จึงทำงานได้ ผลักให้เราไปที่นั่นที่นี้ได้ ไปเกิดที่นั่นที่นี้ได้ ก็เพราะว่ายังมีความไม่รู้ อริยสัจเหลืออยู่ สังขารจึงทำงานได้ ตัวสังขารนี้ก็คือตัวกรรมดีบ้าง ไม่ดีบ้าง ที่เราทำเอาไว้แล้ว ทั้งบุญและบาป ซึ่งเราทำกันมาเยอะมากแล้ว

บุญและบาปเหล่านี้ที่ให้ผลได้ ผลักให้ไปเกิดในภพภูมินั้นภพภูมินี้ได้ เพราะยังไม่รู้ อริยสัจเท่านั้น พอรู้แจ้งอริยสัจแล้ว ถึงกรรมจะมีมากมายขนาดไหน ทำบาปมาเยอะ หรือ ทำบุญมาเยอะ ก็ไม่มีผลอะไร เพราะว่าอวิชชาไม่มี หหมดเงื่อนไขของการส่งผล เมื่ออันนี้ไม่มี อันนี้มันก็ไม่ไปด้วย เมื่ออวิชชามันมี สังขารนี้ก็เลยมีไปด้วย

ในหลักการของพระพุทธศาสนาแล้ว เมื่อพูดถึงกระบวนการปัจจุสมุปบาท จึงไม่เน้น ให้เราพยายามทำกรรมนั้นกรรมนี้อะไร แต่เน้นให้เรามองเห็นว่า **ที่เกิดๆ ตายๆ อยู่** ไม่ใช่ **สัตว์บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ที่มั่นคงถาวรเที่ยงแท้ อยู่ยงคงกระพัน เป็นกระบวนการของ ทุกข์เท่านั้น** ไม่ใช่ผู้หญิง ไม่ใช่ผู้ชาย ไม่ใช่คน ไม่ใช่สิ่งดั่งามวิเศษอะไร เพื่อให้เบื่อหน่าย คลายกำหนด ซึ่งมนุษย์ปุถุชนทั่วไปจะไม่ชอบฟัง เพราะว่าเขาชอบฟังแต่เรื่องดีๆ ชอบฟังแต่ คำอวยพร แม้แก่จะตายอยู่แล้ว ก็จะบอกว่า อวยพรหน่อยสิ ขอให้อยู่เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของ ลูกหลาน ก็ว่ากันไป เขาชอบแบบนั้น ส่วนบอกว่า แหม..อยู่นาน เลยได้แก่ แก่แล้ว จะตาย แล้ว เขาไม่ชอบ ไม่อยากฟัง

กระบวนการเกิดขึ้นของกองทุกข์ เริ่มมาจากความไม่รู้ อริยสัจ จึงทำให้มีสังขาร สังขาร กรรมดีและไม่ดีทำงานได้ เมื่อกรรมดีและไม่ดีทำงานได้ ทำให้เกิด **วิญญูณ** ทำให้เกิดนาม เกิดรูปขึ้นมา แล้วแต่ว่า พุดถึงวิญญูณชนิดไหน อย่างมนุษย์เรา เป็นภพภูมิที่มีขันธ์ ๕ มี ทั้งนาม ทั้งรูป มีขันธ์ ๕ ครอบถ้วนสมบูรณ์ ถ้าพุดถึงภพชาติใหม่ครั้งแรก ก็เรียกปฏิสนธิ วิญญูณ ในตอนนี้ท่านทั้งหลายนั่งอยู่ที่นี้ อายตนะครบสมบูรณ์แล้ว เป็น **จักขุวิญญูณ โสทวิญญูณ ฆานวิญญูณ ชิวหาวิญญูณ กายวิญญูณ มโนวิญญูณ** อย่างนี้ ทำไม่จึง มีวิญญูณชนิดเหล่านี้ๆ ขึ้นมา แล้วก็ยึดจับอารมณ์นั้นอารมณ์นี้ ให้มันเป็นนั่นเป็นนี่ขึ้นมา ก็ เพราะว่ายังมีอวิชชาเหลืออยู่ เมื่อวิญญูณไปหยั่งลงในเรื่องใดๆ แล้ว ก็ต้องวนเวียนไปเรื่อยๆ การที่วิญญูณไปหยั่งลง คือรับรู้ เสพเสวย แล้วก็รู้สึกกับมัน ทำให้สิ่งต่างๆ ในโลกนั้นมี รสชาติขึ้นมา เห็นคนที่เราพอใจแล้วเป็นไง มีรสชาติมั๊ย ได้คุยเรื่องชาวบ้านชาวเมืองเขา ได้ อ่านหนังสือประวัติศาสตร์อย่างโน้นอย่างนี้ คุยกันออกรสออกชาติดีเหมือนกันนะ ทั้งๆ ที่มัน

ไม่มีอะไรนะ ทำให้มันมีรสชาติขึ้นมา การรับรู้ วิญญาณก็ไปยังลงในเรื่องพวกนั้น เสวย
 อารมณ์ต่างๆ เกิดความยึดติดมากมายอย่างนี้ เพราะอะไรละ ก็เพราะความไม่รู้หรือวิสัยทัศน์อย่าง
 เดียวเท่านั้นแหละ เราทั้งหลายเสวยความรู้สึก แล้วก็ทำให้สิ่งต่างๆ ในโลก มีรสชาติขึ้นมา
 มากมายเหลือเกิน

แต่ที่จริง ที่มีความเกิดขึ้นมาในโลก ทั้งตัวเรา ทั้งผู้อื่นก็ดี อารมณ์ที่เรารับรู้ก็ดี เป็น
 เพียงแต่กองทุกข์เท่านั้น แม้ความรู้สึกอะไรที่เกิดขึ้นทั้งหมด ก็เป็นเพียงแต่กองทุกข์นั้นแหละ
 ต่อจากวิญญาณ **มีนามรูป มีสพายนะ** นี่ก็เป็นอายตนะ ๖ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ
 เมื่อมีอายตนะ ก็เอาไว้กระทบผัสสะกับโลก เป็นผัสสะ เมื่อผัสสะแล้ว ก็มีปฏิกริยาตอบสนอง
 ต่อผัสสะนั้น เป็นเวทนา เป็นความรู้สึก รับรู้รสชาติของโลก เมื่อรับรู้รสชาติของโลกแล้ว พวกที่
 ไม่รู้หรือวิสัยทัศน์ก็จะเกิดความอยากเพื่อตัวตน อยากให้ตนได้เสพเสวย อยากให้ตนคงอยู่ คือเกิด
 ตัณหาขึ้นมา ตัณหาเกิด ตัณหาที่เกิดบ่อยๆ หรือตัณหาที่มีกำลัง ด้วยความไม่มีสติ ไม่มี
 สัมปชัญญะ ตัณหาเหล่านั้นมีกำลังขึ้น กลายเป็นความยึดถือ เป็น**อุปาทาน**

ในการปฏิบัติ ถ้าเราเข้าใจปัจจุสมุปบาทแล้ว การปฏิบัติวิปัสสนาในชีวิตประจำวัน
 ธรรมดาๆ พระพุทธองค์ก็ทรงให้เราเน้นฝึกตรงที่ว่า ตามองเห็นแล้ว เกิดความรู้สึกแล้ว ให้มัน
 หยุดอยู่เท่านั้น ถ้าหยุดอยู่เท่านั้นได้ หรือแม้มีตัณหาเกิดขึ้นแล้ว รู้เท่าทันตัณหา ตัณหาพวก
 นั้นมันก็จะไม่ก่อตัวเป็นอุปาทาน มันเกิดเมื่อมันมีเหตุ เหตุมันก็จะดับ เป็นเรื่องธรรมดา
ถ้ามีสติสัมปชัญญะ และมีปัญญาดี จะไม่ก่อตัณหาอุปาทาน ไม่ก่อภพก่อชาติขึ้นมาใหม่
 ภพชาติในอนาคตที่จะมีจากกรรมปัจจุบันมันก็ไม่มี เพียงแต่ของเก่ายังไม่รู้ทิ้ง ของเก่าจะต้อง
 อาศัยอริยมรรคเกิดขึ้น จึงจะทำลายอวิชชาได้ แต่ของใหม่นี้จะเริ่มไม่มีแล้ว ภพชาติ
 มันก็น้อยลงนั่นเอง

การปฏิบัติในหลักของพระพุทธศาสนา เป็นหลักของการทำลายภพชาติ โดยอาศัย
 การฝึกให้มีสติสัมปชัญญะ แล้วก็เจริญวิปัสสนาเพื่อรู้เท่าทันตัณหาอุปาทาน แล้วไม่ทำตามมัน
 เริ่มต้นจากการไม่ทำทุจริตเสียก่อน พอไม่ทำทุจริต ภพชาติชนิดที่ไม่ดีก็ถูกละไป ทำให้มันดับ
 สนิทไป ต่อไปแม้กระทั่งกรรมที่ดีก็ไม่ทำ แม้ภพชาติที่ดีก็หมดไปด้วย พอไม่ทำเหตุในปัจจุบัน
 ผลในอนาคตก็ไม่มี ส่วนอดีต จะต้องอาศัย**อริยมรรค**เกิดขึ้น และทำลายอวิชชาไป พอ
 ทำลายอวิชชา อวิชชาเกิดขึ้น สังขารคือกรรมดีและไม่ดีมากมาย ที่ได้ทำเอาไว้แล้ว ก็ถูกล้างทิ้ง
 ทั้งหมด อ้าว..ทำไม แล้วมันไปไหนละ มันไม่ไปไหนหรอก เพราะมันไม่มีตัวตน ถ้ามันจะมีขึ้น

มาได้ ก็เพราะอันนี้มันมี มันจึงมีขึ้นมาได้ พออันนี้มันไม่มีแล้ว มันจะมีมั๊ย มันก็ไม่มีแล้ว หมดเงื่อนไขที่จะทำให้มันเกิดแล้ว มันก็เกิดไม่ได้ อย่างนี้

นี่ก็พูดมาถึง **ตัณหา** ความอยากเพื่อตัวตน อุปาทานเป็นความยึดถือ ต่อมาก็ภพ เป็นการกระทำตามความยึดถือ หรือ เพื่อให้ตัวตนได้นั่นได้นี่ เป็นนั่นเป็นนี่มาตามความยึดถือ ต่อมาก็ชาติ เป็นความเกิดขึ้นของขันธทั้ง ๕ การได้อายตนะครบถ้วน เมื่อมีชาติ ก็ติดชราและมรณะมาด้วย อันนี้ก็เป็นเรื่องธรรมดา สำหรับคนที่ไม่เข้าใจธรรมดา มีความยึดถือเพิ่มมาก็ได้ทุกข์จรตามมา ได้แก่ **โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสะ** ถ้ามีการเกิดขึ้นมาแล้วชราและมรณะอันนี้จะต้องมาแน่นอน ส่วน โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสะ อันนี้ไม่แน่นอนเลยเรียกว่า**ทุกข์จร** อยู่ที่ว่ายึดถือมากยึดถือน้อย

ถ้าเป็นพวกพรหมจะไม่มีการปวดหลัง ไม่มีความทุกข์กาย หรือโทมนัสทางใจ แต่พวกพรหมเกิดขึ้นแล้ว ต้องแก่และตายไปทั้งหมด จะไม่มี โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสะ พวกนั้นก็ไม่ใช่ยุ่ง ไม่ได้อะไรทั้งหมด มีทุกข์ไม่เยอะนัก ส่วนพวกเรานี้ยุ่ง มีทุกข์ทุกอย่างเลยได้เกิดมาแล้ว ก็มีชราและมรณะด้วย โสกะมีมั๊ย เศร้าโศก มีนะ คร่ำครวญก็มี ทุกข์ก็มี ปวดนั้นปวดนี้ เจ็บนั้น เจ็บนี้ เป็นโรคนั้น โรคนี้ ก็มี โทมนัสและอุปายาสะ ก็มีกันครบ มีเรื่องทุกข์ให้ศึกษา ให้เรียนรู้ว่า เป็นกระบวนการเกิดขึ้นของกองทุกข์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ฉะนั้น ตัว โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสะ ท่านจึงเรียกว่าเป็นทุกข์จร หมายความว่า เกิดขึ้นกับบางภพภูมิ มีกับบางภพ และบางภพอาจจะไม่มีก็ได้ บางภพมีมาก บางภพมีน้อย เราทั้งหลายก็เหมือนกัน อยู่ในโลกนี้ ความเศร้าโศกเสียใจ ความวิตกกังวลอะไรต่างๆ ไม่เท่ากัน ส่วนเกิดแล้วแก่ตายนี้เท่ากันหมด เทวดาก็เหมือนกัน พรหมก็เหมือนกัน แต่ทั้งหมดทั้งมวลแล้ว ถ้าสรุปแล้ว ก็สรุปได้บรรทัดสุดท้ายนั่นแหละว่า เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขณฺณสฺส สมฺมุทโย โหติ ความเกิดขึ้นของกองทุกข์ล้วนๆ นี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้แล

ที่พูดมาทั้งหมด เริ่มต้นตั้งแต่ อวิชชาคือความไม่รู้หรือริยสัจ เป็นความเกิดขึ้นของกองทุกข์ล้วนๆ พระพุทธองค์ตรัสกับภิกษุทั้งหลายอยู่เสมอว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่รู้ริยสัจนั้นแหละ เราและเธอทั้งหลายจึงพากันเที่ยววนเวียนไปนานมาแล้ว

ต่อมาอีกข้างหนึ่ง เป็นความดับสนิทของกองทุกข์ คือ **ฝ่ายนิโรธะ** ความดับสนิทของกองทุกข์ คำว่า ดับสนิทของกองทุกข์ หมายความว่า **ไม่มีทุกข์เกิด** เลยไม่มีทุกข์จะให้ดับ แปลว่า ดับสนิท ส่วนคำว่าดับในความรู้สึกของเราทั้งหลายจะคล้ายๆ กับว่า มันเกิดมา

แล้วดับ นี่ไม่ใช่ความหมายของนิโรธะ ความหมายของนิโรธะ คือ ดับสนิท หมายความว่า
 ไม่มีเกิด จึงไม่มีดับ จะบอกว่าไม่มีก็ได้ จะบอกว่าไม่เกิดก็ได้ ไม่เกิดจึงไม่ดับ ไม่มีอีกแล้ว ไม่
 เกิดอีกต่อไปแล้ว เพราะเหตุมันหมดไปแล้ว หมดเงื่อนไขไปแล้ว ตามหลักว่า

อวิชชาเยว อเสสวिरาคนิโรธา สงฺขารนิโรโธ

เพราะความดับไม่เหลือแห่งอวิชชา นั่นแหละด้วยวิราคะ สังขารจึงดับ

สงฺขารนิโรธา วิญญานนิโรโธ

เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ

วิญญานนิโรธา นามรูปนิโรโธ

เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ

นามรูปนิโรธา สฬายตนนิโรโธ

เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ

สฬายตนนิโรธา ผสฺสนิโรโธ

เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ

ผสฺสนิโรธา เวทนานิโรโธ

เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ

เวทนานิโรธา ตณฺหานิโรโธ

เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ

ตณฺหานิโรธา อุปาทานนิโรโธ

เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ

อุปาทานนิโรธา ภวนิโรโธ

เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ

ภวนิโรธา ชาตินิโรโธ

เพราะภพดับ ชาติจึงดับ

ชาตินิโรชา ชรามรณ โสภปริเทวทุกขโทมนสสุปายาสา นิรุชฌนติ

เพราะชาติดับ ชรามรณะ โสภะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสะ ย่อมดับไป

เอวมตตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺชสฺส นิโรโช โหติ

ความดับไปของกองทุกข์ล้วนๆ นี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้แล

ในหลักการที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ พระองค์ทรงแสดงวิธีการให้เราฝึกฝนเพื่อให้ถึงความดับสนิทของกองทุกข์ ที่นี้ การดับสนิทของกองทุกข์จะมีได้ ก็ต้องทำลายเหตุของมัน กองทุกข์เกิดขึ้นได้ ก็เพราะความไม่รู้ อริยสัจ มีต้นเหตุ มีอุปาทาน พุดง่ายๆ ก็คือมีกิเลสนั่นเอง **พวกกิเลสต่างๆ โดยมีวิชชาเป็นหัวหน้านั้นแหละ ทำให้เกิดกองทุกข์ขึ้น** วิธีการฝึกฝน ก็เพื่อให้เกิดความรู้ เข้าใจความจริง แล้วทำให้กิเลสมันดับสนิท ทำให้กิเลสมันสงบ ทำให้กิเลสไม่เกิดขึ้นอีกต่อไป หมัดเงื่อนไขที่จะทำให้กิเลสเกิดขึ้น ให้กิเลสสงบระงับ เผาด้วยไฟ คือญาณ ไม่ใช่ไปทำจิตให้มันสงบนะ

เราทั่วไปนี้ ชอบความสุข มักคิดแต่เรื่องทำจิตให้สงบ แต่วิธีการของพระพุทธเจ้านี้ ใช้วิธีการทำกิเลสให้มันสงบ เหมือนพระโสดาบัน ท่านมีปัญญาระดับหนึ่งแล้ว ท่านก็จะดับกิเลส หรือทำกิเลสให้สงบระงับได้ระดับหนึ่งแล้ว ท่านจึงบอกคุณสมบัติของพระโสดาบันเอาไว้ว่า พระโสดาบันนี้ ท่านเป็นผู้มีเวรทั้ง ๕ สงบระงับแล้ว เวรทั้ง ๕ คืออะไรละ คือ เจตนาไม่ดี ๕ ประการ เจตนาฆ่าสัตว์ เจตนาลักทรัพย์ เจตนาประพฤตินิโคตม เจตนาพูดโกหก เจตนาที่จะไปดื่มของมึนเมาอะไรต่างๆ ไม่เกิดขึ้นแม้กระทั่งในความคิดของท่าน ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงด้านกาย ด้านวาจา อันนี้ท่านเรียกว่า เวรทั้ง ๕ สงบระงับลงแล้ว แต่พวกเราเนี่ย เวรระงับหรือไม่ระงับ ไม่รู้ ขอให้จิตสงบก็แล้วกัน ส่วนใหญ่จะพากันปฏิบัติทำนองนั้น ซึ่งเป็นวิธีที่ไม่ถูกต้องวิธีของพระพุทธเจ้านั้น ใช้วิธีทำให้กิเลสมันระงับลง ไม่ใช่ทำให้จิตมันระงับลง จิตไม่ต้องไปทำให้มันระงับ เพราะมันเป็นตัวรู้ ที่มีนั่นมีนี่ เตือนร้อน ร้อนรู้ม พลุ่พลุ่ขึ้นมาได้ เพราะกิเลสต่างๆ

ที่นี้ เมื่อฝึกให้มีปัญญา มีความรู้ กิเลสมันก็จะระงับลง จิตมันก็ยังเป็นตัวรู้เหมือนเดิมมาตั้งแต่ต้นแล้ว มันไม่ได้มีอะไรหรอก แต่พวกเราโดยทั่วไปเข้าใจผิดคิดว่ามีตัวตน เราทุกข์มาก เราก็พยายามให้เราเป็นสุข เราฟุ้งซ่านมาก ก็พยายามให้เราสงบเข้าใจ อันนั้นก็เป็นการที่ปลอบประโลมใจได้ชั่วคราวชั่วคราว หรือว่าบางคนก็อาจกลายเป็นยาเสพติดไปเลยก็ได้ แต่วิธี

การของพระพุทธเจ้า นั้น ให้ฝึกให้เห็นความจริง แยกแยะให้เห็นชัด เข้าใจอะไรเป็นอะไรอย่างชัดเจน รู้จักสิ่งต่างๆ ตามที่มันเป็น ให้มีปัญญา และ**ให้กิเลสมันสงบระงับ**

ตอนเกิดก็เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารมันจึงมีขึ้น ทำงานขึ้นมาได้ ที่นี้ ในตอนดับสนิทของกองทุกข์ ก็ให้ทำลายอวิชชาทิ้ง จึงเริ่มต้นด้วยคำว่า อวิชชาเย เตว อเสสวิราคะนิโรธา สงฺขารนิโรธา เพราะความดับสนิท โดยทำให้หมดไปไม่มีส่วนเหลือแห่งอวิชชานั้นนั่นแหละ ด้วยวิราคะ ความดับสนิทของสังขารจึงมีขึ้น ถ้าอวิชชาดับสนิทไป **หมดอวิชชาไป อวิชชาไม่มีโอกาสเกิดขึ้นได้อีก มีแสงสว่างมาแทนที่ ความมืดก็หมดโอกาสที่จะแทรกขึ้นมา สังขาร กรรมเก่าๆ บุญและบาป มันก็ดับสนิทไปด้วย มันก็ไม่มีไปด้วย ทำงานไม่ได้ไปด้วย** อยู่ที่ว่าจะสามารถที่จะละอวิชชาได้ขั้นไหนบ้าง วิชชาเกิดระดับไหน

สมมติว่า วิชชาเกิดระดับแรก เป็นพระโสดาบันแล้ว นี่ก็ถือว่ามีความรู้ครั้งที่หนึ่ง ได้วิชาแบบพระเสขะ แต่ยังไม่สมบูรณ์ ต้องฝึกต่อไปอีก ได้รู้อริยสัจครั้งแรกแล้ว อวิชชาก็หมดไปบางส่วน ที่นี้ เมื่ออวิชชาหมดไปบางส่วน สังขารบางส่วนก็หมดไปด้วย กรรมดีและไม่ดีนี้ เราทั้งหลายที่เป็นปุถุชนก็ทำทั้งดีบ้างและไม่ดีบ้างมาทุกคนนั่นแหละ แต่พอเป็นพระโสดาบันแล้ว ปิดอบายได้ กรรมที่ไม่ดีนั้น ไม่สามารถให้ผลไปเกิดอบายได้อีกเลย กรรมที่แรงๆ ก็ไม่สามารถมาให้ผลอะไรได้ ฉะนั้น คนที่เป็นพระโสดาบันนั้น ต้องเกิดในสุคติ โลกสวรรค์อย่างเดียว และใช้ชีวิตที่ไม่เป็นทุกข์ทรมานมากนัก เพราะว่าเหลือเฉพาะสังขารฝ่ายดีเท่านั้นที่ให้ผลนำเกิดได้ เพราะฝ่ายไม่ดีนั้นถูกทำลายไปแล้ว เพราะอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น ก็เพราะว่าได้ทำลายอวิชชาบางส่วนไป

ถ้าสูงสุดเป็นพระอรหันต์แล้ว มีวิชาจบสมบูรณ์แล้ว รู้แจ้งอริยสัจครบสมบูรณ์ ทั้งบุญทั้งบาป ก็หมดแล้ว จะให้เกิดอีกได้มั๊ย ไม่ได้แล้ว ชั้นที่ ๕ ของท่านก็ดับสนิทไป เมื่อหมดของเก่า หมดวิบาก ชั้นนี้ก็หมดไป ไม่มีการเกิดใหม่ขึ้นมาอีก ท่านก็เรียกว่าพระอรหันต์นั้นถึงนิพพานแล้ว พระอรหันต์เข้านิพพานแล้ว อย่างนี้เป็นเพียงคำพูด แต่ที่จริง พระอรหันต์มีมั๊ย เป็นเพียงคำสมมติ ก็เหมือนกับตัวเรามีมีไหม ตัวเรามี มันก็มี เมื่ออันนี้มันมี อันนี้มันจึงมี คือเมื่อมีชั้นที่ ๕ นี้ ประกอบรวมกันขึ้น สิ่งทีสมมติเรียกว่าตัวเราก็มีขึ้น มันเป็นอย่างนี้ แต่ตัวเราจริงๆ นี้ มันมีมั๊ย ไม่มีหรอก เพราะอันนี้ๆ มันมี อันนี้มันจึงมีขึ้น การประกอบรวมกันขึ้นของชั้นที่ ๕ นี้ มันจึงมีขึ้นมา

ถ้าเราไปหาดูว่า มีตัวเราในเส้นผมหรือเปล่า มีตัวเราในฟันหรือเปล่า มีตัวเราในแขนหรือเปล่า มีตัวเราในขาหรือเปล่า อย่างนี้มันก็ไม่มีแล้ว มีตัวเราในความรู้สึก สุข มีตัวเราใน

ความรู้สึกทุกข์ มีตัวเราเจ็บหลังปวดหลัง มีมัย มีตัวเราในความจำได้หมายรู้ มีตัวเราในกุศล มีตัวเราในอกุศล มีตัวเราในบุญ มีตัวเราในบาป มีตัวเราในความเปื้อน มีตัวเราในความแข็งที่ เกิดขึ้นหรือเปล่า ไม่มีเลย มีตัวเราในการมองเห็น มีตัวเราในการได้ยิน มีตัวเราในการรับรู้ อารมณ์ต่างๆ มัย ไม่มี มีแต่รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เกิดเป็นครั้งๆ ไม่มีตัวเรา ในรูป ไม่มีตัวเราในเวทนา ไม่มีตัวเราในสัญญาไม่มีตัวเราในสังขาร ไม่มีตัวเราในวิญญาณ **แต่เพราะการรวมกันขึ้นของรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ สมมติเรียกว่าตัวเรา จึงมีขึ้น** การรวมตัวกันขึ้นของขันธ์ทั้ง ๕ ที่ไม่รู้เรื่อง ไม่รู้อิเหนอเหนอเลย เต็มไปด้วยอวิชชา มีติด บอดต่อความจริงที่อยู่ตรงหน้า มองไม่เห็นความจริงอะไรเลย อันนี้เรียกว่า**ปุถุชน** เพราะว่า กิเลสมันเกิดขึ้นมากในคนเหล่านี้ กิเลสมีโอกาสเกิดขึ้นเยอะมากแล้ว ทุกข์ก็เกิดขึ้นได้มาก

ที่นี้ ถ้าในกองขันธ์ ๕ นี้ มีปัญญา มีวิชาเกิดขึ้น ก็เรียกว่า พระโสดาบันบ้าง พระสก ทาคามีบ้าง พระอนาคามีบ้าง จนกระทั่งมีวิชาเต็มสมบูรณ์ รู้แจ้งครบถ้วนสมบูรณ์ ก็เรียกว่า **พระอรหันต์** คำว่าอรหันต์ก็มีขึ้น ถ้ามว่าอรหันต์ปรินิพพานได้ใหม่ ก็เหมือนถามว่าท่านตาย ได้ใหม่ คนนี้ตายไม่ได้ ตายได้ที่ไหน มันเป็นคำสมมติเรียกเฉยๆ แต่ที่ตายนี้คืออะไร เป็นการจากไปของขันธ์ทั้ง ๕ เป็นการดับของขันธ์ทั้ง ๕ แต่เราทั้งหลายนี้ ตายเล่นๆ ตาย สมมติกัน ตายแล้วไม่สนิทจริง ขันธ์ ๕ นี้มันตาย แต่ยังไม่หมดอวิชชา กรรมเก่าๆ ทั้งดีและไม่ ดี มันก็ผลักดันให้เกิดอันใหม่ขึ้นมาอีก เกิดและตายเป็นตามเงื่อนไข **เมื่อยังมีกิเลสก็ต้องเกิดอีก แน่นนอน เป็นกฎเกณฑ์ตายตัวอยู่อย่างนั้น ไม่ว่าจะใครก็เป็นอย่างนี้** ส่วนพระอรหันต์ ท่าน รู้แจ้งสมบูรณ์ มีวิชาเต็มที่แล้ว พอขันธ์ทั้ง ๕ นี้ดับไป ก็ดับสนิทเลย กรรมเก่าๆ ทั้งดีและไม่ ดี ก็หมด ผลักให้เกิดนามรูปอันใหม่ไม่ได้ เลยเรียกว่า**ดับขันธ์ปรินิพพาน** ไม่ใช่พระอรหันต์ ปรินิพพานนะ คำนั้นเป็นเพียงคำพูดเฉยๆ แต่คำที่แท้จริงนี้ คือ ดับขันธ์ ขันธ์ปรินิพพาน ขันธ์ คือกองทุกข์ ขันธ์ทั้ง ๕ นี้ดับสนิทไป ดับสนิทของกองทุกข์ ไม่มีกองทุกข์เกิดขึ้นอีก หมด เงื่อนไขที่จะทำให้กองทุกข์เกิดขึ้นแล้ว

ขันธ์ ๕ นี้ คือ กองทุกข์ กาย ใจ นาม รูป นี้เป็นกองทุกข์ พวกเราที่มันดับสนิทมัย มัน ดับไม่สนิท บางคนขนาดจะตายอยู่แล้ว แทนที่จะให้มันดับสนิท ปล่อยวางมันไป เตียว..ฉัน คิดถึงพระ จะได้ไปเกิดบนสวรรค์ เป็นอย่างนี้ ตายเล่นๆไป ตายอย่างนี้ ก็ไปเกิดใหม่ ตาย แล้วก็เกิดใหม่เรื่อยๆ วนเวียนไป มีตัวมีตนไปเกิดมัย ไม่มี เป็นแต่กองทุกข์นั้นแหละ ที่เป็น เช่นนั้นได้ เพราะว่ายังมีความไม่รู้ร้อยสัจ เลยทำให้สังขาร กรรมเก่าทั้งดีทั้งไม่ดีผลักดันไปเกิด

อันนี้ต้องเข้าใจให้ดีนะ จะได้เข้าใจหลักปฏิจจสมุปบาท ที่แสดงถึงความเป็นไปของทุกข์ที่เกิดจากเหตุปัจจัยที่ไม่มีตัวตน

ถ้าเข้าใจเรื่องปฏิจจสมุปบาทดีแล้ว ความรู้สึกว่ามีตัวมีตน ก็จะลดลงไป ถ้าได้แทงทะลุ ความเข้าใจผิดก็จะหมดไป หลักปฏิจจสมุปบาทนี้ เป็นหลักอันเป็นแก่นแท้ของคำสอนคือแสดงเรื่องความไม่มีตัว ไม่มีตน ไม่มีสิ่งใดเป็นแก่นสารอย่างแท้จริง แสดงว่าทุกข์นี้เกิดมาได้อย่างไร และความดับสนิทของกองทุกข์นั้นเป็นอย่างไร ทุกข์หมดไปได้ได้อย่างไร คนที่รู้อย่างนี้ทั้งหมดแล้ว ก็ชื่อว่า**รู้เรื่องชีวิตจบสมบูรณ์แล้ว** เราทั้งหลายนั้นรู้อย่างไม่จบ เพราะว่าจะไร เพราะเราไม่รู้จักตอมนมันดับ จะดับมันยังงี้ ดับไม่ได้ ดับไม่จริง ดับแล้วเกิดใหม่อยู่เรื่อย ดับเล่นๆ เราคิดแต่ที่ว่า ญาติเราตาย ความจริง ญาติเราตายได้มัย ไม่ได้ เป็นขันธทั้ง ๕ มันแตกไป แต่เดิมไม่มี แล้วก็เกิดขึ้น ขันธทั้ง ๕ มันเกิด ก็สมมติเรียกว่า คนนี้ คนนั้น นาย ก. นาย ข. ลูกเรา สามีเรา ภรรยาเรา ก็ว่าไป ถึงเวลา ขันธ ๕ ก็ดับ ตายไป สมมติเรียกว่า คนตาย สัตว์ตาย แต่มันไม่ตายจริง เกิดใหม่ไปเรื่อย **เกิดทุกครั้งก็ไม่เคยเป็นสัตว์บุคคล เป็นแต่ทุกข์คือรูปนามเท่านั้น เปลี่ยนหน้าตาทีหน้า ก็เปลี่ยนความจริงของทุกข์ไม่ได้** เราทั้งหลายก็ผ่านอันนี้มานานแล้ว วนเวียนไป ไม่จบไม่สิ้น

ส่วนท่านที่มีวิชาจบสมบูรณ์แล้ว ท่านก็จบแล้ว ดับสนิทของกองทุกข์ เหมือนกับพระพุทธเจ้าของเรา เราพูดว่าพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว อย่างนี้ถูกมัย อันนี้ก็ถูกแบบโลกๆ แต่ถ้าแบบภาษาปฏิจจสมุปบาท หรือภาษาตามหลักความจริงแล้ว ไม่ถูก เพราะพุทธะนี้ เป็นองค์คุณธรรม ผู้มีคุณธรรมนี้ก็มีชื่อว่าพระพุทธเจ้า คำสมมติเรียกนี้ จะไม่มีการเกิดและไม่มี การตาย ไม่เกิดและไม่ตาย สิ่งที่เกิดได้และตายได้ คือ ขันธหรือกองทุกข์เท่านั้น ส่วนอันอื่นไม่มีเรื่องเกิด ไม่มีเรื่องตาย ท่านจึงว่าเมื่อพูดถึงการเกิดนี้ ก็มีแต่ทุกข์ที่เกิด เมื่อพูดถึงการตาย ก็มีแต่ทุกข์ที่ตาย ของเกิดดับนี้เป็นกองทุกข์นะ ไม่มีพระพุทธเจ้าปรินิพพาน เวลาเขียนกันตามคำที่ถูกต้อง จึงเขียนว่า ดับขันธปรินิพพาน แต่เราโดยส่วนใหญ่ก็พูดตามความเคยชินไป ก็เลยคล้ายๆ กับว่า คนนั้นตาย คนนี้ตาย พอพระอรหันต์ท่านสิ้นบ้าง เราก็เรียกว่า พระอรหันต์ปรินิพพานไป แทนที่จะบอกว่าท่านตาย ก็ใส่คำให้สวยงามหน่อย แท้ที่จริง ก็ผิดเหมือนเดิมนั้นแหละ แต่ไม่เป็นไร ไม่รู้เรื่องด้วยกัน ก็ยอมๆ กันไป

ฝ่ายดับ คือ เพราะความดับสนิทโดยการทำให้หมดไป ไม่มีส่วนเหลือซึ่งอวิชชาอันนั้นแหละ ความดับสนิทไปของสังขารจึงมี องค์อื่นๆ ก็ดับตามมาเรื่อยๆ ดังนั้น ว่าตามกระบวนการดับสนิทไปของกองทุกข์ เริ่มต้นที่ทำลายอวิชชาทิ้ง ทำอวิชชาให้เกิดขึ้นเท่านั้นแหละ

ในหลักของการปฏิบัติ ถ้าท่านทั้งหลายได้เข้าใจกระบวนการปัจจุสมุปบาทแล้ว **หลักการปฏิบัติมันมีสันนิษฐานเดียว คือทำวิชาให้เกิด** ทำความรู้ให้เกิดเท่านั้น ไม่ต้องไปละอะไรทั้งนั้น เพราะเมื่อวิชาเกิด สิ่งอื่นๆ ก็ดับสนิทไปเองของมัน เป็นไปตามธรรมชาติ นี่คือเรื่องกฎเกณฑ์ธรรมชาติ ส่วนพวกไม่รู้จะไปช่วยดับที่นั่นดับที่นี่ อะไรก็เรื่องของเขา ส่วนหลักของผู้รู้แล้ว ผู้ที่รู้จริงที่สุดแล้ว ทำลายอวิชาทิ้ง ทำวิชาให้เกิดเท่านั้น ฝึกให้มีสติสัมปชัญญะแล้วมาพิจารณาดู สิ่งไหนที่เคยเข้าใจผิดคิดว่ามันเที่ยง ก็มาดูว่ามันไม่เที่ยง สิ่งไหนที่เคยคิดว่าเป็นสุข ก็มาดูว่ามันทุกข์ อันไหนที่เคยเห็นว่าเป็นตัว เป็นตน เป็นเรา เป็นของเรา เป็นเขา เป็นของเขาก็ก็น่าดูว่ามันมีตัว มีตน จริงหรือเปล่า มาสำรวจดู อย่างนี้ ทำลายอวิชาทิ้งเท่านั้นเอง อันอื่นก็จะล้มไปหมด ส่วนพวกเราโดยส่วนใหญ่ ไม่รู้วิธี พวกค้นหาวิธีอย่างนั้นอย่างนี้เยอะแยะ

พระพุทธองค์ทรงประกาศเอาไว้แล้ว **วิธีปฏิบัติ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ทำให้เกิดวิชา เกิดดวงตาขึ้น** ดวงตานี้แหละ จะทำลายอวิชาได้ แสงสว่างเกิดขึ้น ก็ทำลายความมืดสิ่งต่างๆ ที่มาพร้อมกับความมืดมันก็หายไปหมด เพราะแสงสว่างมาแทนที่ ในการปฏิบัติธรรมก็ทำนองนี้ ถ้าท่านเข้าใจแล้ว ก็ไม่ต้องพากันไปทำลายกิเลส ไม่ต้องไปทำลายความมืดอะไรต่างๆ กิเลสทั้งหลายนั้น ล้วนมากับความมืด หน้าทีของเราเพียงรู้มัน ใสแสงสว่างเข้าไปให้เยอะๆ อย่าไปหลงตามมัน อย่าไปไล่ไขว่คว้ามัน อย่าไปเกลียดมัน ให้เราใสความรู้เข้าไปเท่านั้น มีเท่านั้นจริงๆ ถ้าเข้าใจแล้วก็จะไม่มีปัญหาอะไร แต่ถ้าไม่เข้าใจก็จะรังเกียจมันบ้าง รังเกียจอันหนึ่ง ก็รักอันหนึ่ง วนเวียนไป หัวหมุนไปเรื่อย ทำอย่างนี้วนเวียนไป

แท้ที่จริงแล้ว วิชานี้ก็คือฝึกฝนให้มีความรู้เกิดขึ้นเท่านั้น ส่วนวิธีการก็ไปศึกษา แล้วก็ไปหัดเอา ฝึกให้เกิดความรู้ ไม่ใช่ฝึกให้จิตสงบ อย่างที่บอกแล้ว ใดทำให้จิตสงบมั๊ย ไม่..ทำให้กิเลสสงบ ทำอย่างไรกิเลสมันจะสงบได้ มีความรู้ ทำลายอวิชาไป สังขารมันก็สงบ เพราะว่ามันไม่มีตัว ไม่มีตนอะไร ที่มันทำงานได้ เพราะมีความไม่รู้ พอรู้ เงื่อนไขเชื่อมโยงไม่ได้ มันก็ทำงานไม่ได้

ถ้าลองสังเกตง่ายๆ ฝึกปฏิบัติสติสัมปชัญญะให้ดีๆ เมื่อใดมีสติสัมปชัญญะอยู่กับเนื้อกับตัวดีๆ แนบแน่นดี กิเลสทำงานได้มั๊ย ไม่ได้ **เมื่อใดหลง** เป็นไง กิเลสเกิดขึ้นมาเพียบเลย มันก็เป็นอย่างนี้ มีเท่านั้นแหละ ซึ่งก็เป็นหลักการธรรมชาติ วิธีการคือทำลายอวิชาให้หมด ทำวิชาให้บริบูรณ์ ตัวข้อปฏิบัติคืออริยมรรคมีองค์ ๘ แต่โดยส่วนใหญ่เราไม่รู้ ก็ไปหาวิธีโน้นวิธีนี้วนเวียนเป็นอันมาก ถ้าเข้าใจปัจจุสมุปบาทแล้ว ก็ถือว่าเข้าใจวิธีที่ดีที่สุดในการ

ปฏิบัติธรรม ถ้าพูดถึงก็ต้องบอกว่าพวกเนื้อเมฆ มาเนื้อเมฆ บางคนก็ไปปฏิบัติให้จิตสงบ ปฏิบัติเอาถูก ปฏิบัติเอาดี พวกเรามาเป็นไง เนื้อเมฆ **ไอ้..มันไม่เที่ยง ไม่แน่นอน ไม่ใช่ตัวตน เอาความรู้อย่างเดียว** คือรู้ว่ามันไม่เที่ยงอย่างเดียว ใครเอาดี เราไม่สนใจ เราก็ว่าดีไม่เที่ยง สงบก็ไม่เที่ยง ไม่สงบก็ไม่เที่ยง ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน เป็นไงเนื้อเมฆมัย วิธีนี้เป็นวิธีที่ธรรมชาติและตรงที่สุด **ลัดที่ลุด** คือกิเลสทั้งหลายนี้ มาจากความไม่รู้ และมาจากความคิดนึกปรุงแต่งด้วยอำนาจวิชาทั้งหมด ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตนด้วย ที่นี้ วิธีทำลายกิเลส ก็เพียงรู้มัน ทำความรู้ให้เกิดขึ้น กิเลสหมดเงื่อนไข ก็ทำงานไม่ได้ จบเท่านั้น

แม้แต่เรื่องภพชาติที่ยาวนาน ที่เรากลัวหนักกลัวหนักเหมือนกัน ทำไมมันมีสิ่งเหล่านั้นขึ้นมาได้ ก็เพราะไม่รู้ ไม่รู้ความจริงของมัน แต่เมื่อใดรู้ความจริงของมันแล้ว มันก็จบเท่านั้น จึงพูดภาษาแบบหนึ่งจึงเสียหน่อยว่าเนื้อเมฆ วิชาแบบเนื้อเมฆ วิชาที่ลัด อันนี้ เพราะการดับสนิทโดยการสำรอกให้หมดไป ไม่มีส่วนเหลือซึ่งวิชานั้นนั่นแหละ สังขารก็ดับสนิทไป ไล่ไปเรื่อยๆ จนกระทั่งถึง ชาตินิโรธ ธรรมารณ โสภปริเทวะทุกขโทมนสสุปปายสา นิรุชฌนติ เพราะความดับสนิทไปของชาติคือการเกิด ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสะ จึงดับสนิทไป ถ้าชาติไม่มี ชาติมันดับสนิทไป ความแก่มันก็ไม่มีความตายก็ไม่มีความเกิด โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสะ ก็ไม่มี

ถ้าท่านเข้าใจหลักการอันนี้แล้วนะ การจะไปแก้ไขเรื่องโน้นเรื่องนี้อ่างคนอื่น หรือว่าคิดในแบบคนอื่นก็จะทำไม่ได้แล้ว สมมติว่า ความเครียด หรือ ความทุกข์ใดๆ เกิดขึ้น ท่านก็จะรู้จักความจริงอย่างครอบคลุมก่อนว่า ทำไมทุกข์เกิดขึ้นมาได้ ก็เพราะเราเกิดมา ถ้าเราไม่เกิดมา จะมีทุกข์มัย ไม่มี จะไม่เป็นทุกข์อย่างนี้อีกเด็ดขาด ก็ต้องไม่เกิด **จะไม่เกิดต้องปฏิบัติ อริยมรรค** อย่างนี้ มันก็ง่าย สะดวก ไม่ต้องหา วิ่งวุ่นไปแก้ตรงนั้นตรงนี้ให้มันยุ่งยาก หรือถูกเขาหลอกให้วุ่นวาย จึงบอกเป็นวิธีเนื้อเมฆมาก

สมมติว่า ท่านถูกด่า ท่านก็รู้เลย ทำไมถูกด่าละ เพราะเกิดมา เพราะได้ทำกรรมไว้ก่อน ปราภฏการณนี่เป็นแค่วิบากอย่างเบาที่สุดของกรรม ยังมีวิชาอยู่ เกิดมา เลยถูกด่า ถ้าไม่เกิดมา จะโดนด่ามัย ไม่โดน ทุกข์อะไรต่างๆ ก็เหมือนกัน เจ็บหลัง เจ็บอะไรต่างๆ ก็เพราะมีนาม มีรูปมา มีร่างกายมาได้ขันธ ๕ มา จึงเจ็บนั้น เจ็บนี้อะไรต่างๆ มากมาย ถ้าไม่มีมันก็ไม่เจ็บ ไม่ปวด ไม่ได้เกิด ก็ไม่ได้แก่ ไม่ได้ตาย ไม่มีเจ็บ ไม่มีปวด ถ้ามีอะไรมันก็ต้องเจ็บ ต้องปวดเพราะอันนั้น เพราะมีขึ้นมา และมีขึ้นมาจากการเกิด ถ้าเข้าใจดีๆ ก็จะเป็นวิธีแก้

ปัญหาชนิดที่รวบรัดที่สุด และเป็นมุมมองชนิดที่ถูกและตรงที่สุด พุดง่ายๆ ก็เหมือนกำปั้นทุบดิน คือยังไงก็ถูกหมด

ถ้ามีแขน ก็ทุบเพราะแขน ถูกมัย ถ้าไม่มีแขน ก็ไม่เจ็บแขน ถูกมัย ท่านมีหัว ท่านเคยปวดหัว ถูกมัย ก็ถูกแล้ว มีหัวก็ปวดหัว ก็ถูกแล้ว มีนั่น มีนี่ ก็เจ็บ ก็ปวด เพราะสิ่งนั้นสิ่งนี้ ท่านทั้งหลายเคยปวดหางมัย ไม่เคยปวดหางเลยหรือ ทำไม่ไม่เคยปวดหางล่ะ เพราะไม่มีหาง ไซ้มัย โสกะ บริเทวะ หรือทุกข์เพราะหาง ก็ไม่มีแล้ว แต่มันไม่ดับจริงนะสิ เดี่ยวสักหน่อยอาจมีหางก็ได้ มันลำบากตรงนี้แหละ ทีนี้ ถ้านามรูปดับสนิทไปทั้งหมดแล้ว ไม่มีอะไรเหลือ ก็ไม่มีอะไรที่เป็นทุกข์ทรมาน อะไรต่างๆ ที่เคยมี เคยเป็นอยู่ มันก็ไม่มีทั้งนั้นแหละ ฉะนั้น ถ้าเข้าใจหลักนี้ให้ดีๆ แล้ว ก็จะมีคำตอบกับทุกๆ เรื่อง และเป็นคำตอบที่ถูกต้องแน่นอน

คำสอนที่เป็นกฎเกณฑ์หลักใหญ่ เป็นธรรมเนียม เป็นกฎแห่งธรรม พระพุทธเจ้าทรงรับรองว่าเป็นสิ่งแน่นอนตามกฎ มี ๓ ประโยค คือ

สัพเพ สังขารา อนิจจา สังขารคือสิ่งปรุงแต่งทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง

สัพเพ สังขารา ทุกขา สังขารคือสิ่งปรุงแต่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์

สัพเพ ธัมมา อนัตตา ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน

มันเป็นสิ่งจริงแท้แน่นอนอย่างนี้ ถ้าเข้าใจหลักนี้แล้ว อธิบายกันได้หมด พวกเราส่วนใหญ่ว่า ชอบไปหยิบประโยคเล็กๆ น้อยๆ มา แล้วก็หัวหมუნวนเวียนกันไป เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ทำดีต้องได้ดี ทำชั่วต้องได้ชั่ว ถูกมัย ไม่แน่หรอก เพราะมันเป็นสังขาร ตกอยู่ภายใต้ความไม่แน่นอน อิงอาศัยเหตุปัจจัยเกิด ต้องดูเหตุปัจจัยอีกหลายอย่าง ลองทำดูก็ได้ ทำดีที่ว่าได้ดีนั้น ทำชั่วที่ว่าได้ชื่อนั้น มันไม่แน่ แต่พวกเรานี้ พอพูดประโยคนี้ ก็จะไปจับประโยคนี้ว่า มันถูกต้องแน่นอนอย่างนั้น แต่ความจริงๆ ประโยคที่ถูกต้องแน่นอน มี ๓ ประโยค ส่วนอันอื่นล้วนตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ ถ้ามว่า กรรมเป็นสังขารมัย เป็นสังขาร สังขารแน่นอนมัย ไม่แน่นอน ทำดีได้ดี แน่แน่นอนมัย **ไม่แน่นอน** อย่างนี้ถูก ต้องเข้าใจอย่างนี้ แต่พวกเรานี้ หลักธรรมใหญ่แบบครอบคลุม นี่หายหมด เอาแต่ประโยคย่อยๆ ที่ตัวเองจะได้ประโยชน์ เอาไปเถียงชาวบ้าน วนเวียน หัวหมუნกันไป จนไม่รู้เรื่องไม่รู้ราว

อย่างนี้ พุดให้ฟังถึงสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงเน้น เป็นหลักธรรมใหญ่ ควรรู้ไว้ตั้งแต่เบื้องต้น คือ ความเกิดขึ้นของกองทุกข์ กับ ความดับสนิทของกองทุกข์ สรุปว่า เหวเมตสฺส เหวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรโธ โหติ ความดับไปของกองทุกข์ทั้งหมดนี้ ก็ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

เป็นความดับสนิทของกองทุกข์ ที่ตายไป ดับสนิทไป เป็นการดับสนิทไปของกองทุกข์ นากลัวมัย ไม่นากลัว เพราะเป็นความดับของกองทุกข์ เหมือนตายนี้ เราจะต้องพลัดพราก จากทุกสิ่งทุกอย่างไป ไซ้มัย ไม่ใช่เลย เป็นขั้นที่ทั้ง ๕ เป็นกองทุกข์มันไป จริงๆ ควรจะดีใจ เพราะกองทุกข์อันเก่ามันแก่แล้ว ไปเอาอันใหม่ที่น่ารักกว่าอีก แต่เรานี้กลัว กลัวว่าเราสูญเสีย นั้น สูญเสียนี้ แท้ที่จริงมีเรามัย ไม่มี มันหลงเข้าใจผิดเฉยๆ มีวิชา จึงวนเวียนอยู่อย่างนี้ แหละ แท้ที่จริง กองทุกข์มันไป ถึงเวลาไป ก็ควรไป ฎุมัย แก่แล้วไม่ไปนี้ สมควรอยู่มัย ไม่สมควรอยู่ พวกแก่ๆ นี้ สมควรตาย นี้แหละถูกแล้ว แต่พวกเรานี้มัว วนเวียนอยู่เท่านี้ไม่รู้จะทำยังไงแล้ว เห็นผิดว่า ต้องสูญเสียทุกสิ่งทุกอย่างอะไรของเขา ทั้งๆ ที่ไม่ใช่ของเขาเลยสักอันเดียว แล้วที่ไปนี้ก็ไม่ใช่เขาไปสักหน่อย เป็นกองทุกข์ ขั้นที่ทั้ง ๕ และที่ไปก็ไม่ได้ไปจริง ไปแล้วก็ได้อันใหม่มา **ตายแล้วเกิดใหม่** อย่างนี้วนเวียนไป บางคนก็หวังอีกแหละ อาจารย์.. ดิฉันไม่กลัวตายหรอก กลัวว่าเกิดใหม่แล้วจะเป็นอย่างไร เขาว่าอย่างนี้ เกิดใหม่ก็เป็นเด็กใจ แต่จะเด็กแบบไหนไม่รู้ เด็ก ๔ ขา หรือเด็ก ๒ ขาไม่รู้เหมือนกัน เห็นมัย วิชาสงสารมันไม่แน ไม่นอนอย่างนี้นั้นแหละ

พระพุทธเจ้าทรงแสดงโทษของการวนเวียน เพราะมันไม่แน ไม่นอน พวกเรานี้ชอบแต่เรื่องแนนอน ทำบุญเยอะๆ แล้วจะได้ไปสวรรค์แนนอน เพราะทำบุญแล้วได้ขึ้นสวรรค์ เขาว่าอย่างนี้ ถ้าทำบุญเป็นสังขารมัย เป็นสังขาร สังขารมันแนนอนมัย ไม่แนนอน ทำบุญเยอะๆ แล้วจะได้ไปสวรรค์มัย ไม่แนนอน นี้..ต้องเข้าใจอย่างนี้ แต่พวกเรา เวลาคิดถึงตัวตน ชอบไปหยิบนั่นหยิบนี่มาเอาแนนอนอยู่เรื่อย พุดถึงหลักความจริงขั้นสูงสุดแล้ว ล้วนอยู่ภายใต้ความไม่แน ไม่นอนทั้งหมด

๒. ความสำคัญของปัจจุสมุปบาท

ต่อไป จะแสดงถึงความสำคัญของปัจจุสมุปบาทเสียก่อน เพื่อให้ท่านทั้งหลายอยาก จะเรียนเรื่องนี้ อยากจะฟังเรื่องนี้ในคราวต่อไปอีก ผมจะมาพูดครั้งที่ ๒ ก็อีกตั้งเป็นเดือน ห่างไปอีกเดือนหนึ่ง ต้องพูดความสำคัญเอาไว้ ใครอยากฟังก็มาฟังต่อ หากไม่ได้มาฟังก็ไม่เป็นไร ท่านก็ไปหาหนังสืออ่านเองได้ หนังสือทั่วไปก็มีอยู่แล้ว ความสำคัญของปัจจุสมุปบาท ผมจะยกมาจากพระสูตรบางพระสูตร

๒.๑ ปฏิจัสมุปบาทเป็นความจริงที่ไม่ขึ้นกับการอุปติของพระศาสดา

ความจริงนี้เป็นความจริงที่ไม่ขึ้นต่อการอุปติของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจะอุปติขึ้นหรือไม่อุปติขึ้น ก็ยังเป็นจริงอย่างนั้นอยู่เสมอ คือ กระบวนการปฏิจัสมุปบาท เป็นกฎเกณฑ์แห่งธรรมไม่ว่ายุคสมัยใด อดีต อนาคต หรือปัจจุบัน อวิชชาที่เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร เป็นต้น ตลอดมา ในสังยุตตนิกาย นิทานวรรค ปัจฉยสูตร ๑๖/๒๐ มีบาลีว่า

อุปปาทา วา ตถาคทานิ อนุปปาทา วา ตถาคทานิ

เพราะความเกิดขึ้นของพระตถาคตทั้งหลายก็ตาม หรือเพราะความไม่เกิดขึ้นของพระตถาคตทั้งหลายก็ตาม

จิตาว สา ธาตุ

ธาตุนั้นก็ยังคงดำรงอยู่อย่างนั้นทีเดียว

สา ธาตุ คือ ธาตุอันนั้น หมายถึงสิ่งอันนั้น ที่ไม่มีตัว ไม่มีตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่เรา ไม่ใช่เขา ไม่ใช่ใคร ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ของเขา ไม่ใช่ของใคร เป็นสักแต่ว่าธาตุ จิตาว ดำรงอยู่อย่างนั้นทีเดียว ธาตุนั้นยังดำรงอยู่ ยังเป็นอย่างนั้นอยู่เสมอ เป็นอย่างนั้นมาตลอด โดยไม่ต้องมีใครสร้างสรรบันดาล ไม่มีการเปลี่ยนแปลง

สิ่งที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงนั้น คงอยู่อย่างนั้นเสมอมา มีไม่กี่อย่างนะ ท่านทั้งหลาย ต้องจำดี ๆ ๓ ประโยคที่ผมพูดไปก่อนหน้านี้แล้ว ก็มีอีกสิ่งหนึ่งคือปฏิจัสมุปบาท ฉะนั้น ถ้าพูดถึงหลักธรรมที่จะไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่ขึ้นการกับอุปติของพระพุทธเจ้า จะมีอยู่ ๔ เรื่อง ส่วนหลักอื่นๆ ก็อยู่ภายใต้กฎเหล่านี้ อีกต่อหนึ่ง พวกเราทั้งหลายนั้นส่วนใหญ่ไปเรียนรายละเอียด ส่วนหลักใหญ่ของจริงนี้ลืมหืมด ตอนนี่เรามาเรียนวิชาเหนือเมฆแล้ว คือเรียนครอบคลุมไว้หมดเลย ต่อไปเราจะรู้หมดว่า อันเล็กๆ น้อยๆ ต้องอยู่ภายใต้กฎเหล่านี้ ธาตุอันนั้น ยังดำรงอยู่อย่างนั้นเสมอมา ไม่มีการเปลี่ยนแปลง

ธมฺมจิตฺตา เป็นสิ่งที่ตั้งขึ้น เป็นไปและดำรงอยู่ตามธรรม

จิตฺตา คือ เป็นสิ่งที่ตั้งขึ้น ดำรงอยู่ตามธรรมดา

ธมฺมนิยามตา เป็นกฎแห่งธรรม

เป็นข้อกำหนดที่แน่นอนของธรรม ไม่ใช่กฎของใครคนใดคนหนึ่ง เป็นเรื่องปกติของมัน เป็นกฎเกณฑ์ของธรรม ไม่ใช่กฎของใคร เป็นกฎที่ไม่มีใครสร้างขึ้น เป็นกฎเกณฑ์ธรรมดา

ของธรรมะนั้น กฏนี้จะต้องไม่เปลี่ยน ถ้ากฏเปลี่ยนแล้ว มันก็ไม่ใช่กฏ ตัวกฏเกณฑ์ที่แท้จริง ที่เป็นนิยามนี้ เป็นกฏเกณฑ์ที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง กฏเกณฑ์อันนี้ เรียกว่า **ธรรมนิยาม**

มีกฏเกณฑ์หลายๆ กฏ ซึ่งอยู่ภายใต้กฏเกณฑ์ของธรรม บางทีพอพูดถึงกฏนั้นแล้ว เราอาจจะเอากฏนั้นเป็นหลักไปเลยก็ได้ อย่างนั้นไม่ถูก เช่น พูดเรื่อง **กฏแห่งกรรม** กฏแห่งกรรมนี้ ต้องเป็นอย่างนั้นเสมอไปมัย ไม่เสมอไป เพราะกรรมนั้น มันอยู่ภายใต้ธรรมอีกต่อหนึ่ง กฏของพืชก็เหมือนกัน **กฏของพืช** มันตกอยู่ภายใต้สังขารอีกต่อหนึ่ง เหมือนกับคำว่า บุคคลหว่านพืชเช่นไร ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ถูกมัย ไม่ถูกเสมอไป ไม่แน่เสมอไป

พระพุทธองค์ตรัสว่า บุคคลหว่านพืชเช่นไร ย่อมได้รับผลเช่นนั้น คนทำดี ย่อมได้ดี คนทำชั่ว ย่อมได้ชั่ว อันนี้ แสดงให้เห็นว่า แสดงแค่กฏบางกฏ บุคคลหว่านพืชเช่นใดได้รับผลเช่นนั้น อันนี้เป็นกฏของพืช แต่กฏของพืชนี้ มันตกอยู่ภายใต้สังขาร จะต้องอาศัยปัจจัยอื่นให้สมบูรณ์ก่อน พืชจึงจะให้ผลได้ สมมติว่าท่านหว่านข้าว แต่หว่านบนพื้นนี้ มันจะงอกเป็นข้าวมัย หว่านพืชเช่นใด ได้ผลเช่นนั้นมัย ได้หว่าน เหนือยฟรี แต่ไม่ได้ข้าว ท่านจะต้องเลือกที่นา ก่อน ไปเลือกนาดีๆ แล้วก็หว่าน หว่านให้ดี ดูแลให้ดี ไม่ให้นก ไม่ให้ไก่ มาจิก มากิน พอมันโตขึ้น ต้องดูแลให้ดี ไม่ให้วัว ไม่ให้ควายมากิน ต้องดูแล เพราะมันอยู่ตกอยู่ภายใต้ความไม่แน่นอน ต้องอิงอาศัยปัจจัย เมื่อปัจจัยพร้อม จึงได้ผล นี้กฏของพืช ไม่ใช่หว่านพืชเช่นไร ได้รับผลเช่นนั้น หว่านเสร็จ ก็เดินเล่นสบาย รอรับผลเลย อย่างนี้ไม่ได้ เพราะมันตกอยู่ภายใต้กฏอันอื่น

ต่อมา ก็แสดงกฏของกรรม ทำกรรมดีก็ได้ดี ทำชั่วก็ได้ชั่ว ถูกมัย ไม่แน่ เพราะวกฏของกรรมก็อยู่ภายใต้กฏของปัจจุสมุปบาท และกฏของสังขารอีกต่อหนึ่ง ก็คล้ายๆ กฏของพืช ถ้าทำดีและเหตุปัจจัยพร้อม มันก็ให้ผล ทำชั่วก็เหมือนกัน **เหตุปัจจัยพร้อมก็ค่อยให้ผล** ถ้าเหตุปัจจัยไม่พร้อม ทำชั่วเอาไว้เยอะ แต่ว่ามีวิชาเกิดขึ้นเรียบริ้อยแล้ว ก็ไม่ให้ผล ถ้าแบบสูงสุดเป็นพระอรหันต์แล้ว จะดีจะชั่วขนาดไหน ก็หมดแล้ว มันไม่แน่เสมอไป ดังนั้น ท่านต้องเข้าใจกฏเหล่านี้ให้ดี กฏชนิดที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง อันนี้จะเป็นกฏของธรรมนิยาม และอิทัปปัจจยตา ความมีสิ่งนี้ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ๆ จึงเกิดขึ้น อันนี้เป็นความจริงที่ไม่ขึ้นกับการอุปติของพระตถาคตทั้งหลาย พระตถาคตจะอุปติขึ้นหรือไม่อุปติขึ้นก็ตาม ธรรมอันนั้นก็ยังคงดำรงอยู่ อย่างนั้น เป็นธรรมฐิตตา เป็นธรรมนิยามตา เป็นอิทัปปัจจยตา

ตํ ตถาคโต อภิสมฺพุชฺชติ อภิสเมติ

ตกาศได้ตรัสรู้ ได้รู้แจ้งชาตุนั้นแล้ว

อภิสมมุขฉิมิตวา อภิสมเมตวา อัจฉิขติ เทเสติ ปญญาเปติ ปญฺจเปติ วิวรติ วิภชติ อุตตตานีกโรติ

ครั้นได้ตรัสรู้แล้ว ได้รู้แจ้งแล้ว จึงบอก แสดง บัญญัติ ตั้งขึ้น เปิดเผย จำแนก กระทำให้
ง่าย ๆ

“ปัสสเถ”ติ จาห

และบอกว่า เธอทั้งหลายจงดูเถิด

ความจริงอันนี้ พระพุทธเจ้าไม่ได้สร้างขึ้นใหม่ และเป็นความจริงที่พระองค์รับรองว่า มันเป็นอย่างนั้นของมัน เป็นธรรมดา เป็นธรรมชาติ พระองค์วางพระองค์เองเป็นเพียงผู้
ไปตรัสรู้เข้าแล้ว รู้แจ้งแทงตลอดแล้ว ก็เอามาบอก

อัจฉิขติ แปลว่า บอก เทเสติ แปลว่า แสดง ปญญาเปติ แปลว่า บัญญัติ ตั้งเป็นชื่อ
นั้นชื่อนี้ขึ้น ความจริงมันไม่มีชื่อ ก็บัญญัติชื่อขึ้นมา เอาไว้ใช้ในการสื่อสาร ปญฺจเปติ แปลว่า
ตั้งขึ้น ตั้งหมวดธรรมนั้นขึ้น หมวดธรรมนี้ขึ้น เป็นธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ธรรมที่ควรเจริญ
อะไรมากมาย เพื่อให้ง่ายในการนำไปพิจารณาและปฏิบัติ เพราะว่าพระองค์เป็นสัมพัญญ
วิวรติ แปลว่า เปิดเผย หมายให้ดูเหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดให้ดูเหมือนเปิดของที่ปิด วิภชติ
แปลว่า จำแนก แจกแจงไปหลายประเด็น หลายแง่มุม อุตตตานีกโรติ กระทำให้ดีขึ้น ทำให้
ง่าย ๆ ทำให้เข้าใจง่าย โดยยกอุปมาเรื่องนั้นบ้าง เรื่องนี้บ้าง ให้เข้าใจสิ่งที่ลึกซึ้งนั้นได้ง่ายขึ้น
แล้วก็บอกว่า เธอทั้งหลายจงดูเถิด

แต่ที่จริง พระพุทธองค์ตรัสรู้แล้ว ก็มาประกาศบอกความจริง และบอกเราทั้งหลาย
ให้ดูความจริง ให้เห็นตามเป็นจริง มีเท่านี้ที่บอก ถ้าเรายอมดูก็จบแล้ว ที่นี้ ที่ว่า ดู, เห็น,
มองดู, มองเห็น นั้นแหละสำคัญ เพราะบางคนไม่มีตา ดู บางคนไม่อยากจะมองดู ไม่รู้จะดู
ไปทำไม ดูแล้วมันจะได้อะไร มีข้อสงสัยสงสัยมากมายตามประสานตาบอด ก็เลยต้องฝึกให้
มีตา พอฝึกมีตาแล้วก็ดู ก็จบ อยู่ที่ตาแล้วที่นี้ ตาใครมีใฝ่มาก มีใฝ่น้อย อยู่ที่การฝึกให้มีดวง
ตา พอมีดวงตาก็มาดู ดูก็เห็นความจริงที่มันเป็นอยู่อย่างนั้นของมัน อันนี้เป็นความจริงใน
แบบปัจจุสมุปบาท

พระองค์ตรัสต่อไป ชาติปัจจุยา ภิกขเว ชรามรณํ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี และข้ออื่นๆ ไปเรื่อยๆ จนถึง อวิชชาปัจจุยา ภิกขเว สงขาราดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี

อิติ โข ภิกขเว ยา ตตฺร ตถตา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็คำว่า เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารทั้งหลายจึงมีขึ้น ดังนี้ มันเป็นเช่นนั้นเอง ตถตา มันเป็นเช่นนั้นนั่นแหละ ไม่ใช่พระองค์ไปทำอะไรขึ้นมา มันเป็นของมันอย่างนั้นนั่นแหละ คล้ายกับชี้ให้ดูว่า นี่มันเป็นอย่างนั้นเลยนะ ถ้าฝึกจนมีดวงตาแล้วเห็นจริง ก็ใช่จริงๆ มันเป็นอย่างนั้นนั่นแหละ จึงใช้คำว่าตถตา แปลว่าเป็นเช่นนั้นเอง

เพื่อให้คำนี้ชัดเจนขึ้น มองความจริงเดียวกันในหลายแง่มุม หรือป้องกันความเข้าใจผิด ก็มีเพิ่มคำเข้ามาหลายคำ บางคนก็อาจจะบอกว่ากวนก็ได้ เราคงไม่กล้าว่าพระพุทธเจ้ากวน แต่เดี๋ยวผมแปลไป ท่านอาจจะบอกว่าคล้ายๆ กวนยังไงก็ไม่รู้ ได้แก่

ตถตา เป็นเช่นนั้นเอง

อวิตถตา ไม่ใช่ว่าไม่เป็นเช่นนั้น

อนนฺตถตา มันไม่เป็นอย่างอื่น ไม่เป็นอื่นจากความเป็นอย่างนั้น

อิทฺทปฺปจฺยตา เพราะความมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น

อโย วุจฺจติ ภิกขเว ปฏิจฺจสมุปฺปาโท ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อันนี้แหละเรียกว่า ปฏิจจสมุ
ปบาท

พระพุทธเจ้านี้เป็นสัตพัญญู ตรัสบอกด้วยคำที่เรียบง่ายแต่ลึกซึ้ง ส่วนคนอื่นๆ ก็ทำได้ตามกำลังของตน ถ้าจะให้สูงสุดก็พระพุทธเจ้า ครูบาอาจารย์แต่ละคนแต่ละท่านก็มีข้อจำกัด จะสอนเรื่องโน้นเรื่องนี้ให้กระจ่างแจ้งทั้งหมดนี้มันไม่ได้ ท่านทั้งหลายก็ต้องใช้ความเพียรพยายามศึกษาด้วยความเพียรของตนเองต่อไป อย่างนี้

สิ่งที่จริงอยู่อย่างนั้นเสมอ ไม่มีการเปลี่ยนแปลง เป็นธรรมเนียม เป็นกฎเกณฑ์ของธรรม เป็นอิทฺทปฺปจฺยตา ที่พระพุทธองค์ไปตรัสรู้เข้าแล้ว นำมาบอก มาแสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก กระจ่างให้ง่ายๆ และบอกว่า เธอทั้งหลายจงดูเถิด และข้อที่ว่า เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี เป็นต้นดังนี้ มันเป็นเช่นนั้นเอง ไม่ใช่ว่าไม่เป็นเช่นนั้น มันไม่เป็นอย่างอื่น มันเป็นเรื่องมีขึ้นมาเพราะมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย อันนี้แหละเรียกว่าปฏิจจสมุปบาท

คำเหล่านี้ จึงเป็นวิชาแบบเหนื่อเมฆ แล้วก็ครอบคลุมที่สุด ถ้ามีเหตุการณ์อะไรๆ เกิดขึ้น ท่านเรียนเรื่องนี้ไปแล้ว แคพิจารณาตามคำเหล่านี้เท่านั้น ก็สามารถปล่อยวางสิ่งต่างๆ ได้ ตามกำลังสติปัญญาของตนเอง สมมติมีคนด่าท่าน ท่านก็ว่า อ้อ.. มันเป็นเช่นนั้น ทำไมเขาด่า ก็เพราะเขาด่า **ตถตา** คำว่า ด่า ก็คือ นั้น ทำไมเขาด่า ก็เพราะเขาด่า ไม่ใช่ว่าเขาไม่ด่า เขาจึงด่า **อวิตถตา อนัญญตา** ก็ใส่เข้าไปอย่างนี้

สมมติ มีหมาเห่าเกิดขึ้น ท่านต้องใส่คำถามอะไรมัย ไม่ต้องใส่คำถาม ก็มันเป็นเช่นนั้น ไม่ใช่ที่ไม่เป็นเช่นนั้น ไม่เป็นอย่างอื่น เป็นเหตุการณ์อย่างนั้นๆ ถ้าเป็นอย่างอื่น ก็คงจะไม่ใช่ออย่างนี้ บางทีเราไม่รู้เรื่อง ทำไมหมาจึงเห่า เพราะเห็นแมวหรือ หรือว่าเพราะเห็นบุรุษไปรษณีย์ ไม่รู้เรื่องแล้ว ก็หาเหตุผลไปเล็กๆ น้อยๆ วันหลังหมามันเห็นแมว แต่ไม่เห่าจะทำยังไง โดยหลักความจริงแล้ว ที่หมามันเห่า ก็เพราะมันเห่า ไม่ใช่ว่ามันไม่เห่า มันจึงเห่า ผมจึงบอกว่า คล้ายๆ กวนยังงี้ไม่รู้ ท่านทั้งหลายอาศัยว่า เคารพพระสัมพันธูปัญญาของพระพุทธเจ้า จึงไม่กล้าพูดอย่างนั้น ถ้าท่านสังเกตดูคำดีๆ จะเหมือนกับวงไปวนมา แต่โดยความจริงแล้ว **อันนี้เป็นความจริงที่คนมีปัญญามากที่สุดเท่านั้นจึงจะบอกได้** ส่วนคนพวกไม่รู้เรื่องก็วนๆ ไปก่อน หาเหตุผลเล็กๆ น้อยๆ ยิบๆ ย่อยๆ ถูกบ้าง ผิดบ้าง ถูกบางเวลา ผิดบางเวลา วนไปวนมา

ท่านทั้งหลายมีโอกาสก็จำเอาไว้ แล้วก็เอาไปใช้ดู ฝึกฝนเอา จะละกิเลสได้โดยง่ายและก็รวดเร็ว ถ้าเป็นวิธีอื่นนั้น มันไม่เหนื่อเมฆ มันยึกยัก เป็นเหตุผลเล็กๆ น้อยๆ อะไรต่างๆ ถ้าอันนี้ มันกำปั้นทุบดิน แล้วก็ถูกแน่นอน ละกิเลสได้แน่ เพราะว่าเป็นกฎความจริงที่พระพุทธองค์ตรัสว่ามันแน่นอน กฎอันอื่นตกอยู่ภายใต้อันนี้ เราได้รู้อันใหญ่แล้ว ก็จับอันใหญ่เลย เหมือนการปฏิบัติก็ทำนองเดียวกัน บางท่านอาจจะพยายามบังคับนั้นบังคับนี้ ทำอย่างนั้นอย่างนี้ แต่พอรู้วิธีแล้ว อ้อ..ให้รู้มันว่า มันไม่แน่ไม่นอน ไม่เที่ยง ไม่ใช่ตัวตน ไม่ต้องไปวุ่นวายกับการละโน่นละนี้ ให้มันยุ่งยาก ทำวิชา ทำความรู้ให้เกิดอย่างเดี๋ยวนั้น อะไรเกิดขึ้น ก็ให้รู้ว่ามันไม่เที่ยงนะ มันเป็นทุกข์นะ มันไม่ใช่ตัวตนนะ บังคับไม่ได้นะ อะไรเกิดขึ้นมา ก็ให้มุ่งอยู่แต่ในแง่นี้ **มุ่งแต่เจริญสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ มุ่งแต่เจริญอริยมรรค** เป็นใจ ใ้อ..วิธีนี้มันแน่นอน เพราะท่านรับรองเอาไว้ วิธีอื่นมันก็อาจจะทำให้จิตสงบได้ ทำให้ดีได้ แต่ทำยที่สุดมันแน่นอนมัย ดีนั้น ไม่แน่นอน เพราะว่ามันตกอยู่ภายใต้กฎนี้อีกต่อหนึ่ง

บางคนอาจจะทำอย่างนั้นก็ได้ ไม่ว่าจะอะไร พยายามทำความดีอะไรเยอะๆ ทำยที่สุดก็ต้องเห็นว่าดีนั้นไม่แน่ไม่นอน เป็นภาระไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ต้องทิ้งไป สิ่งต่างๆ ล้วนอยู่ภายใต้

ใต้กฎอันใหญ่นี้ เมื่อเรารู้กฎอันใหญ่แล้ว ตั้งป้อมอยู่ที่กฎอันใหญ่ อันนี้จึงเป็นความจริงที่ไม่ขึ้นกับการตรัสรู้ของพระศาสดา

ที่บรรยายมา มีหลายคำด้วยกันนะ ท่านจำคำไหนได้บ้าง ก็จำคำนั้นไว้ คำที่เราได้ยินบ่อยๆ แล้วก็คือคำว่า **ตถตา** มันเป็นเช่นนั้นเอง เป็นอย่างนั้นของมันเอง และคำอื่นๆ **อวิตถตา** ไม่ใช่ที่ไม่เป็นเช่นนั้น **อนนถตา** ไม่เป็นอย่างอื่นจึงเป็นเช่นนั้น ไม่เป็นอื่นจากความเป็นอย่างนั้น **อิทปปัจจยตา** ความมีสิ่งนี้ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ๆ จึงเกิดขึ้น คำเหล่านี้ล้วนแสดงสิ่งที่เกิดตามเหตุตามปัจจัย เรียกว่า**ปฏิจจสมุปบาท** เป็นสิ่งอิงอาศัยกันและกัน มีเหตุปัจจัยพร้อม จึงเป็นอย่างนั้น ทำไมมันเป็นอย่างนั้น ก็เพราะมันเป็นอย่างนั้น ไม่ใช่ที่ไม่เป็นอย่างนั้น ไม่เป็นอย่างอื่น มันจึงเป็นอย่างนั้น

ทำไมแก่ล่ะ ก็เพราะมันแก่ อยู่ยาวนานเลยแก่อย่างนั้น ไม่ใช่ว่ามันไม่แก่ ไม่ใช่ว่าอยู่ยาวนานแล้วมันจะไม่แก่ นี่เป็นอย่างนี้ เห็นมัย กำปั้นทุบดินมัย กำปั้นทุบดินแล้วถูก และทำให้เกิดการปล่อยวาง ละกิเลสได้โดยง่าย เกิดสติปัญญาได้ไว ที่ไม่ค่อยเกิดสติปัญญา แล้วไปเที่ยวจับโน่นจับนี่ ยึดมั่นถือมั่นแล้ววนเวียนนี้ กว่าจะปล่อยแต่ละอารมณ์ได้ ต้องไปหาอาจารย์ ถ้ามแล้วถ้ามเล่า กว่าจะปล่อยได้ เป็นเพราะไม่มีวิชาเหนือเมฆนี้แหละ ตอนนี้ได้วิชาเหนือเมฆแล้ว ท่านสบายแล้ว เจออะไรเกิดขึ้นบ้าง มันเป็นอย่างนั้นแหละ ไม่แน่มันนอนอย่างนั้นแหละ ไม่ใช่ว่ามันจะแน่นอน มันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ที่ไม่เป็นทุกข์ ไม่ใช่ว่าจะสุขไปก็ได้ พิจารณาอย่างนี้

๒.๒ ปฏิจจสมุปบาทเป็นธรรมลักษณะที่เหนือตรรกะ

ต่อไปเป็นความสำคัญข้อที่สอง ปฏิจจสมุปบาทนี้เป็นธรรมลักษณะที่เหนือตรรกะ อย่างที่ท่านฟังผมพูด แล้วก็เรียนๆ กันไป ท่านก็เอาไปคิดพิจารณาว่า เออ..พิจารณาแล้วจะเข้าใจปฏิจจสมุปบาท อย่างนี้เป็นไปไม่ได้ เพราะว่าปฏิจจสมุปบาทนี้ เป็นธรรมลักษณะที่เหนือตรรกะ ไม่ใช่วิสัยของความคิดนึกเอา ไม่ใช่คิดเอาแล้วจะเข้าใจชัดเจน ไม่เหมือนกับธรรมหมวดอื่นๆ นั้น มีการคิดวิตถกพิจารณา แ่งนั้นบ้าง แ่งนี้บ้าง แล้วจิตใจก็ยอมรับได้บ้าง เช่น ทำบาปทุจริตแล้วได้รับผลไม่ดี พิจารณาดูก็มั่นใจเรื่องกรรม เลิกทำซะไป แต่ว่าปฏิจจสมุปบาทนี้ ต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง ฝึกให้เกิดปัญญา พิจารณาดูด้วยปัญญาจึงจะเข้าใจ ให้ประสบการณ์นั้นสอน ต้องมีประสบการณ์เกิดขึ้น แล้วก็ยอมรับเข้ามา ใช้ปัญญา

มองดู เออ..มันเป็นอย่างนั้นแหละ คิดนี่ก็เอาไม่อาจเข้าใจทะเลาะปรุปรองได้ ท่านจึงว่าเป็น
ธรรมที่ลึกซึ้งเหนือตรรกะ

ธรรมที่ลึกซึ้งเหนือตรรกะนี้ ไม่เป็นอารมณ์ของความคิด เป็นอารมณ์ของปัญญา
เท่านั้น มีอยู่สองอย่าง คือ **อิทัปปัจจยตาปฏิจัสสมุปบาท** กับ **พระนิพพาน** ส่วนธรรม
หมวดอื่นๆ นั้น คิดพิจารณาเขาก็สามารถเข้าใจได้ เอ..พระนิพพานคืออะไรนะอาจารย์ จะ
เข้าใจกันมั๊ย อธิบายกันให้ตายก็ไม่เข้าใจ ตามที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ สภาวะที่ไม่เข้า ไม่
ออก ไม่ไป ไม่มา ไม่เกิด ไม่ดับ นั้นแหละเป็นที่สุดทุกข์ เราถามตอบ คิดนึกกันจนมีหัว
อะไรไม่เกิดไม่ดับ ไม่เข้า ไม่ออก ไม่ไป ไม่มา ไม่ข้างบน ไม่ข้างล่าง และไม่ตรงกลาง มันงมมาก
แต่ถ้าได้สัมผัส ได้รับรู้แล้ว ได้ให้จิตเข้าไปสัมผัส แล้วก็รับรู้อย่างนั้นนั่นแหละ

เหมือนกับกระบวนการปฏิจัสสมุปบาท การที่จะได้รู้ว่า อ้อ..มันเป็นเช่นนั้นเอง อ้อ..มัน
เป็นอย่างนี้ ที่เขาด่าก็เพราะว่าเขาด่า ท่านต้องมีปัญญา ถูกด่าบ่อยๆ แล้วก็ให้ใจยอมรับได้
บ่อยๆ ต่อมายอมรับได้บ่อยๆ ท่านก็เข้าใจแล้ว อ้อ..เขาด่าก็เพราะว่าเขาด่า ไม่ใช่เขาไม่ด่า
เขาจึงด่า นี่มันก็เข้าใจขึ้น แต่ถ้าจะให้แค้นงคิดว่า อ้อ..อันนี้เป็นเรื่องธรรมดาของโลก ท่านก็คิด
ได้ตั้งนานแล้ว แต่พอถูกด่าเป็นไง ก็เลสขึ้น ตัวตน อะไรขึ้นมาเพียบทีเดียว มันไม่ยอมรับ
ยอมรับไม่ได้ ทำไมเป็นอย่างนั้น ก็เพราะว่าอันนี้มันเป็นของเหนือตรรกะ เหนือความคิด
เหนือการพิจารณาด้วยเหตุด้วยผล ท่านจะต้องใช้ประสบการณ์นั้น เรียนรู้เข้าไป มองดู แล้ว
ก็ฝึกให้มันถูกต้อง

ซึ่งวิธีฝึกที่ถูกต้อง พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้แล้ว ในให้มีสติสัมปชัญญะให้ดีๆ รับรู้
อารมณ์ต่างๆ จะได้เรียนรู้จากมัน ทั้งดีทั้งไม่ดีนี่ ล้วนไม่เที่ยง มันเป็นอย่างนั้น ตามที่มันเป็น
อย่าไปยินดียินร้าย จะทำให้เกิดการยอมรับความจริงได้ และจะเห็นด้วยปัญญาว่า มันเป็น
อย่างนั้น อันนี้จึงใช้ความคิดไม่ได้ บางคนบอกว่า ใช้ความคิดไม่ได้ ก็ห้ามคิดสิ จะไปห้ามได้
อย่างไรเล่า ความคิดมันห้ามไม่ได้ คิดอะไรดีๆ ก็คิดไปสิ แต่ไม่ใช่ว่าคิดแล้วจะยอมรับความ
จริงได้ ต้องฝึกอริยมรรคให้เกิดปัญญา ต้องฝึกเอา ปฏิบัติเอา ใน ประสบการณ์นั้น
เป็นตัวสอน ให้สิ่งที่เกิดขึ้นนั้นเป็นตัวสอน ให้ใจได้ซึมซาบ รับรู้กับความไม่แน่นอน ความ
ไม่เที่ยง ความบังคับไม่ได้ ควบคุมไม่ได้ ยิ่งฝึกได้บ่อย แล้วก็เห็นได้บ่อย ยอมรับได้บ่อยเท่า
ไหร่ ก็ยิ่งดีเท่านั้น

ในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค พรหมายาจนสูตร ๑๕/๑๗๒ มีบาลีว่า

อริคโต โข มุขยัม ฌมโม คมฺภีโร..

ธรรมอันเราได้บรรลุแล้วนี้ เป็นของลึกซึ้ง

อริคโต แปลว่า ได้บรรลุแล้ว ได้แทงตลอดแล้ว ได้เข้าถึงแล้ว ธรรมนั้นมันดำรงอยู่
อย่างนั้น พระพุทธเจ้าได้บรรลุ คือเข้าถึง ไปถึง ไปสัมผัส ไปพบ ไปเห็นมัน ไปรับรู้มัน รู้แจ้ง
แทงตลอดมัน ธรรมที่ว่านี้มีลักษณะ

คมฺภีโร เป็นของคมภีระ เป็นของลึกซึ้ง ปฏิเสธความตื้นของธรรมะนี้

ทุกฺทโส เป็นสิ่งเห็นได้ยาก สามารถเห็นได้ แต่ยาก ไม่ใช่จะเห็นกันได้ง่ายๆ ยากตรง
ที่เห็นนี้แหละ

ทุรฺนุโปโธ เป็นสิ่งรู้ตามได้ยาก เป็นสิ่งที่รู้ตามได้ แต่ยาก ฟังได้ แต่จะรู้ตามเป็นเรื่อง
ยาก

สนฺนโต เป็นสิ่งสงบ เป็นธรรมที่สงบ กิเลสสงบ ทำให้กิเลสเงียบ กิเลสเป็นไปไม่ได้

ปณฺนิโต เป็นสิ่งประณีต

อตฺตกฺกาวโร เป็นสิ่งที่รู้ไม่ได้ด้วยการตรรกะ ไม่ใช่วิสัยของการตรึกเอา เป็นวิสัยของ
ปัญญา ปัญญาจึงรู้ได้

นิปฺปิณฺโณ เป็นสิ่งละเอียดอ่อน ไม่ใช่สิ่งหยาบ

ปณฺฑิตเวทนีโย เป็นสิ่งที่รู้ได้เฉพาะบัณฑิต ผู้เป็นบัณฑิต คนที่มีความรู้ มีปัญญา
เท่านั้นจึงรู้ได้ ส่วนคนพาล คนปุถุชนทั้งหลายที่มีกิเลสหนาแน่นนี้ มีมานะ ถือตัว เหย่อหยิ่ง
ไม่อาจจะรู้ได้

ในข้อปฏิบัติฝึกฝนระดับต่างๆ ท่านจึงให้รักษาศีลให้ดีไว้ ให้สละ ให้ปล่อยวางสิ่งต่างๆ
และฝึกให้มีสติสัมปชัญญะไว้ เพราะว่าธรรมอันนี้จะรู้ได้เฉพาะบัณฑิต ต้องเป็นผู้ที่มีปัญญา
มีความรู้เหตุผล

พระองค์ตรัสต่อไปว่า อาลยรามา โข ปนายนํ ปชา อาลยรตา อาลยสมฺมุติตา ส่วนหมู่
สัตว์นี้เป็นผู้ยินดีในอาลัย เพลิดเพลินอยู่ในอาลัย หมกมุ่นอยู่ในอาลัย **อาลัย** คือ เป็นสิ่งที่
เป็นเครื่องติดข้องต่างๆ ในโลกนี้ โหยหา ขาดไม่ได้ กามคุณต่างๆ สิ่งดีๆ สวยๆ งามๆ ที่เขา
พอใจชอบใจ เรียกว่าอาลัย คล้ายกับที่ใช้ในภาษาไทยนั้นแหละ ท่านทั้งหลายอาลัยกับอะไร
บ้าง มีเพียงเลย นั้นแหละติดข้องกับมัน มันไปแล้ว แต่เราไม่ปล่อยมันไป สิ่งต่างๆ นั้น ตอน

นี่ก็ไม่มีอยู่ ที่มีอยู่กับท่านตอนนี้มีอะไรบ้าง มีลมหายใจเข้า มีลมหายใจออก มีมือกระดุกไปกระดิกมา มีกระพริบตา มีความรู้สึกอะไรต่างๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้ มีเพราะมันเกิดนะ เงินในธนาคารมีมัย เรามีตำแหน่งนั้น ตำแหน่งนี้ เราเป็นนั่น เราเป็นนี่ เรายังอาลัย หรือหวังถึงมัน ไม่กล้าทิ้งมันไป ไม่กล้าทิ้งทุกข์แล้ว จะหมดทุกข์มัย ไม่หมดนะ ก็อย่างนี้แหละ รักทุกข์ก็ได้ทุกข์ เป็นความเพลิดเพลินอยู่กับทุกข์ เราคิดว่าอันนี้จะทำให้เราเป็นสุข

พวกหมู่สัตว์ต่างๆ ก็เป็นอย่างนี้ มีความยินดีเพลิดเพลินอยู่ในอาลัย รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส หรือสิ่งต่างๆ ที่เขาคิดว่าจะนำความสุขมาให้เขา เขาคิดเอาเองนะ แต่ที่จริงแล้ว มันนำทุกข์มาให้ ท่านทั้งหลายเริ่มรู้ตัวเองหรือยัง ต้องมองดูให้เห็นความจริงอันนี้นะ ก็จะได้เห็นมันว่า อ้อ..ใช่จริงๆ มีอะไรก็นำทุกข์มาให้ นำภาระต่างๆ มาให้ ถ้าใครยังไม่เห็นก็ไปมองดูบ่อยๆ แล้วก็จะได้เห็น

อาลัยรามา เพลิดเพลินในอาลัย อาลัยรตา ยินดีแล้วในอาลัย อาลัยสมมุติตา หมกมุ่นอยู่ในอาลัย ผู้ที่เป็นเช่นนี้ ไม่สามารถที่จะเห็นปัจจุสมุปบาทได้ ดังบาลีว่า

อาลยรามาโย ปน ปชาย อาลยรตยา อาลยสมมุติตยา ทุทุทส อิทัง จานัง ยทิทัง อิทปปัจจยตา ปฏิจสมุปปาโท

ฐานะนี้อันหมู่สัตว์ ที่ยินดีเพลิดเพลินอยู่ในอาลัย ยินดีแล้วในอาลัย หมกมุ่นอยู่ในอาลัย เห็นได้ยาก คือ อิทปปัจจยตาปฏิจสมุปบาท

อันนี้เห็นได้ยาก พระพุทธองค์ทรงบอกว่ายาก เห็นได้ยาก สำหรับพวกไหน สำหรับหมู่สัตว์ที่เพลิดเพลินยินดีอยู่ในอาลัย หมกมุ่นในอาลัย ที่นี้ ถ้ากลับข้างละ ถ้าเขาไม่เพลิดเพลินยินดี ไม่หมกมุ่นอยู่ในอาลัย เป็นคนที่มีจิตใจที่สละสล้อ มองเห็นความจริงว่า สิ่งต่างๆ ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นภาระ มาฝึกฝนให้มีสติ มีสัมปชัญญะ จิตตั้งมั่น เป็นสมาธิดี คนอย่างนี้ยากสำหรับเขาไหม ไม่แน่เหมือนกัน ก็ดูตามอินทรีย์อ่อนหรือแก่กล้า อยู่ที่ปัญญาของเขา บางท่านนี่ เบื่อโลกแล้วแหละ มาทำสมาธิ ทำจิตให้สงบ แต่บรรลुช้าก็มี บรรลุเร็วก็มี ก็เพราะอยู่ที่ปัญญา

ฉะนั้น กฎเกณฑ์อะไรต่างๆ นี้ เราต้องเหนือเมฆเข้าไว้นะ ไม่แน่ไม่นอนไว้ พวกท่านชอบคิดแต่ว่า แหม..ถ้าออกไปจากบ้านแล้ว เบื่อหน่ายโลกแล้ว สงสัยจะบรรลุเร็ว ไข้ไหม ไม่แน่ นะ เหมือนกับสมัยพุทธกาล บางท่านก็ออกไปบวชแล้ว ก็บรรลุเร็วกว่าอยู่ที่บ้าน ถูกมัยไม่แน่ ต้องอย่างนี้ ท่านอย่าหลงประเด็น ที่มันแน่นอนนอน คือว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวง มันไม่แน่

ไม่นาน นี่แหละอันนี้แน่นอน ที่แน่นอนคือว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงนี้เป็นทุกข์ นี่แหละมันแน่นอน ที่แน่นอนคือว่า **ธรรมทั้งหลายทั้งปวงนี้มันไม่ใช่ตัวตน นี่แหละมันแน่นอน**

นี่แสดงความสำคัญของอิทัปปัจจยตาปฏิจจสมุบาท ซึ่งในหัวข้อ ผมก็ใช้คำสั้นๆ ว่า ปฏิจจสมุบาทนี้เป็นธรรมที่ลึกซึ้ง เนื้อตรรกะ เนื้อความคิด หมายความว่า ความคิดนั้นไม่สามารถที่จะทำให้เห็นความจริงนี้ได้ ไม่สามารถที่จะยอมรับมันได้ ถึงเราจะคิดว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนั้น เป็นเช่นนั้นของมันเอง มันเป็นไปตามกฎเกณฑ์ธรรมดาของมัน อย่างนี้มันก็ไม่อาจจะเห็นได้ **จะต้องเห็นด้วยจิตที่มีสมาธิ มีความตั้งมั่น เห็นด้วยปัญญา** ซึ่งก็ยังมีอีกธรรมอันหนึ่งที่มีลักษณะเหมือนกัน ลึกซึ้งเนื้อตรรกะเหมือนกัน คือพระนิพพาน

อิทัมปิ โข จานํ ทุทฺถลํ สิ่งนี้ก็เป็นที่เห็นได้ยากเหมือนกัน

ยทฺธิ สพฺพสงฺขารสมโธ ได้แก่ความเข้าไปสงบระงับของสังขารทั้งปวง

สพฺพุปริปฏิสนฺตสกุโ ความสลัดคืนอุปธิทั้งปวง

ตณฺหาทุกฺโข ความสิ้นไปของตัณหา

วิราโค ความคลายกำหนัด

นิโรโธ ความดับสนิท ความไม่เกิดอีก ไม่มีอีก

นิพฺพานํ คือพระนิพพาน

ธรรมที่ลึกซึ้ง เนื้อตรรกะมีอยู่ ๒ หมวดหลักๆ คือ ปฏิจจสมุบาทกับพระนิพพาน ด้วยความยากของธรรม ๒ หมวดนี้แหละ พระพุทธเจ้าพิจารณาแล้ว จิตก็น้อมไปในทางที่จะชวนชวายน้อย ไม่น้อมไปในทางแสดงธรรม พระพรหมเลยมาอาราธนาว่า คนมีธุลีในดวงตาน้อยก็ยังมีอยู่ ถ้าไม่แสดงธรรม เขาจะเสียประโยชน์ จักมีผู้รู้ทั่วถึงธรรมได้ เราทั้งหลายก็ดูธุลีในดวงตาน้อยก็แล้วกัน ธรรมะนี้ยังมีอยู่จนทุกวันนี้ พระศาสดาคือธรรมวินัยก็ยังมิได้อยู่ที่ดวงตาว่าจะเห็นมัย พระองค์ทรงรับคำอาราธนาของพรหมนั้น และอาศัยพระมหากรุณาในสัตว์ทั้งหลาย จึงทรงประกาศธรรมะ

เรื่องที่ยาก เป็นธรรมที่ลึกซึ้ง คือปฏิจจสมุบาท ซึ่งแสดงสิ่งต่างๆ ล้วนเป็นของไม่มีตัวไม่มีตน เป็นสิ่งเคลื่อนที่ไปตามกระแส ไม่อะไรที่มันคงถาวร ค้างคาอยู่ที่ใดที่หนึ่งนี้เห็นได้ยาก เพราะหมู่สัตว์นั้น ยินดีเพลิดเพลินอยู่ในสิ่งต่างๆ หมกมุ่นอยู่กับโลก ไปให้ค่าสิ่งต่างๆ ในโลกมากมาย มีดีมีชั่ว มีถูกมีผิด มีสูงต่ำ ดำขาว อะไรต่างๆ เยอะแยะเหลือเกิน แท้ที่

จริง มันไม่มี ที่นี้คำว่า 'ไม่มี' นี้ พอบอกว่า ดีก็ไม่มี ชั่วก็ไม่มี เขาก็เข้าใจผิดไปอีก ที่ว่า 'ไม่มี' นี้ หมายถึง 'ไม่มีจริง' ที่มีขึ้นมา ก็เพราะอันนี้ๆ มันมี อันนี้ๆ มันจึงมี ฉะนั้น จะบอกว่ามีก็ได้ จะบอกว่าไม่มีก็ได้ จึงไม่เข้าข้างฝ่ายมีและไม่เข้าข้างฝ่ายไม่มี

แต่พวกเรานี้ ถ้าจะบอกว่ามี ก็ต้องมีจริงๆ ไม่มี ก็ต้องไม่มีจริงๆ เข้าไปติดข้างใดข้างหนึ่งอยู่เสมอ อันที่ถูกบอกมาสิ..อาจารย์ เดี่ยวจะทำ อันที่ผิด..ไม่ทำ ฟังไปฟังมา ทำอะไรก็ผิดหมดเลยหรือ..อาจารย์ นั่นก็ไม่ทำแล้วกัน ไม่ทำก็ผิด ทำก็ผิด อะไรๆ ก็ผิดหมด อย่างนี้คือ เขาจะเอาถูก มันถึง ฟังไปฟังมาก็เลยผิดอยู่เรื่อย วนไปวนมา **คนโดยทั่วไปเป็นอย่างนั้น ยินดีหมกมุ่นอยู่ในโลกต่างๆ วนเวียนอยู่กับธรรมที่เป็นคู่ๆ แบบโลกๆ ธรรมะนี้จึงลึกซึ้งสำหรับคนเหล่านั้น** คนไหนที่อยากจะเห็นธรรมเหล่านี้ ก็ต้องไม่เป็นแบบเขา ต้องเป็นคนที่มีสติสัมปชัญญะ ไม่หลงไปตามโลก ไม่ยินดีไม่ยินร้ายไปกับโลก มีจิตใจตั้งมั่น มามองดูให้เห็นตามความเป็นจริง

ผมได้พูดถึงหลักการ และความสำคัญของปฏิจาสุมุขปาทได้สองข้อ หมดเวลาแล้ว
อนุโมทนาทุกท่านครับ
